Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 45 (12135) | 1983 чылдың февраль 23, среда | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көп.

Бөгүн — Совет Армиянының болгаш Шериг-Далай Флодунуң 65 чыл ою

П. КУЗНЕЦОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

КЫШТАГЛААШКЫН БОЛГАШ СОВЕТТЕР

Каа-Хемде «Ленинчи орук» совхозтуң сүт-бараан фермазынга Бояровка көдээ Совединиң нүүскомунуң даргазы Владимир Щербак болганчок дежурныйлап чеде бээр. Ол инектерге чем каап бээрин, төрүттүнген бызааларны хүлээп ап турарын хайгаарап, боду-даа аңаа киржил турар.

Эш Щербак-даа, нүүскомнуң 7 кежигүнү-даа дежурныйлаар объектизи кылдыр сүт-бараан фермазын таварылга болуп шилип албаан. Ол коллектив мурнунда хожудаңгай, күрүнеге сүт садар планын доктаамал күүсетпейн келген. Сагылга-чурум көшкак турган. Ону хайгааралга алырын, херек апарганда, дузаны дарый көргүзерин көдээ Советтиң күүскому бодунга хүлээнип алган.

Эрткен чылдың дөрткү кварталында ук ферманың көргүзүглери бедип эгелээн. Бо чылдың январьда саанчыларның сагган сүдү декабрьныңдан 20 тонна хөй болган. Инекке сигеннги чогуур рацион ёзугаар берип турар, күш-ажылдың сагылга-чуруму быжыккан. Бо чедиишкинге көдээ Советтиң нүүскомунуң даргазының, ооң кежигүннери А. Слюсареваның, Д. Карманың болгаш өскелерниң-даа киирген үлүү улуг.

Бо чылын Бояровка көдээ Соведи «Ленинчи орук» совхозтуң хойнгу бригадаларынга 2 бөлүктү, 4 постуну тургускан. Депутаттар боттарының ажылынга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң база ВЛКСМ обкомунуң «1982—83 чылдарның кышкы үезинде малдыы мемди кыш ажырар, мал ажылының продуктуларын бүдүрериң болгаш садып алырын көвүдедир дээш социалистиг чарыштыг организастаар дугайында» доктаалын удуртулга болдурган.

Бо доктаалды күүседири-биле социалистиг чарыш бүгү районнарда калбарган. Мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эртпирер, ооң продуктулуг чоруун бедидер, чемгерилге цехтериниң, машиналарның болгаш дериг-херекселдерниң үзүк чок ажылдаарын хандырар херекке район болгаш көдээ Советтер, депутаттар бөлүктери болгаш постулары биче эвес үлүг-хуузун киирип турар. Бо ажыл чарыштың эгеленчилеринде—«Саян» болгаш «Чыраа-Бажы» совхозтарда чедиишкинниг чоруп турар. Бо болгаш өске-даа мурнанчы ажылагыйларның көдээ ишчилери он бирги беш чылдың өзек чылында планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседир, чурттуң Аъш-чем программазын боттандырарынга төлептиг салыышкынны киирер дээш шудургу ажылдап турарлар. Мурнакыларның аразында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң, район болгаш көдээ Советтерниң депутаттары хөй. Оларга Тес-Хемде «Чодураа» совхозтуң саанчызы, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады О. Баткарны, Өвүрде «Торгалыг» совхозтуң хойжузу, район Совединиң депутады Д. Уйнукпанны, Мөңгүн-Тайгада ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозта хойжу, район Совединиң депутады И. Дагбаны, Кызыл районда Шынаа көдээ Совединиң депутады, комсомолчу Б. Дагбаны болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур. Бо эштер даанган ажыл-ижингге ак сеткилдиг чоруун көргүзүп, ниитининг малының баш санын өстүрер, ооң продуктулуг чоруун бедидер дээш шудургу ажылдап, өскелерге бедик сагылга-чурумнуң, бүдүрүкчүлүг ажылдың үлегерин көргүзүп турарлар.

Республиканың дыка хөй районнарында мал оолдаашкыны бо хүннерде адакталып турар. Өвүр, Тожу, Кызыл болгаш өске-даа районнарның ажыл-агыларында хөй оолдаашкыны доостур чоокшулаан. Төрээн баш бүрүзүнден мал төлүн чидириг чок камгалап алган малчыннар эвээш эвес. Улуг-Хемде В. Чымбал-оол, Чөен-Хемчиктө А-Х. Ондар, Мөңгүн-Тайгада М. Биче-оол, Барыын-Хемчикте С. Даңзычы, Өвүрде М. Куулар болгаш өске-даа хөй-хөй малчыннар—бо хүннерде социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда.

Амгы үеде көдээ ишчилерниң мурнунда кол сорулга болза, малдан алдынган төл бүрүзүн бүрүн камгалап алыры. Кыш эртип, чылыг хүннер чоокшулап орар. Ындыг-даа болза, мал чеминиң курлавыры чамдык черлерде эвээжеп турар. Бо кышка хынамчалыг белеткенген ажыл-агыйларга ол коргунчуг эвес. Чижээ, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады М. Дүгерниң удуртканы «Нарын» совхоз 1982—83 чылдарның кыштаглаашкынынга уткуштур бүгү талалыг белеткенгенинден үк ажыл-агыйда мал чеми ам-даа четчир. Ындыг совхозтар республикада эвээш эвес.

Ооң-биле чергелештир чамдык районнарда мал кыштаглаашкыны бергеэзэшкиннерге таваржып турар. Ылаңгыя Барыын-Хемчик биле Таңдының ажыл-агыйларында четпестер бар. «Россия», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтар бызаачы четче албайн турар.

Ооң чылдагааны чүдел дээрге, бо районнарда улуг малды болгаш чаа төрүттүнген бызааларны, анай-хураганнарны хоолулуг болгаш витаминниг чемнер-биле чемгерерин таарыштыр организаставайн, малды суггарарын үзүктелиишкинниг болдуруп келгенинде. Бо четпестер ам-даа чайлаттынмаан. Ооң-биле чергелештир чамдык фермаларда малдың ажаалда-тежээлдези четпес, мал кажааларын арыглап, аштавайн келген, дүнеки үелерде депутаттарның болгаш өске-даа активтериң дежурныйлаашкынын организаставаан.

Бо бүгү чүнү көргүзүп турарыл дээрге, мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттиреринге удуртукчуларның болгаш специалистериң күжениишкиннерин район болгаш чер-чер Советтериниң күүскомнары четпес организастап, чер-черде байдалды хүн бүрүнүң контролюнга тургуспайн, организакчы чорукту, сагылга-чурумну, даанган ажыл-херектиң хажык чок күүселдезин хандырбайн турары болур.

СЭКП ТК-ның май болгаш ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга улус депутаттарының, фермаларда, бригадаларда депутаттар бөлүктериниң роюю улуг. Олар боттарының коллективтеринге ажыл-ишчи байдалды тургузар, күш-амылчы быжыг сагылга-чурумну чедип алыр хүлээлгелиглер. Ооң-биле чергелештир бүдүрүлгениң организакчылары, ажыл-агыйларның удуртунчулары-биле кады улус депутаттары үгле ажыл-агый айтырыын эвес, көдээ ишчилерниң амыдырал, садыг, медицина болгаш өске-даа хандырылгазынче колкичээнгейни салып ужурлуг. Коллективтиң ажыл-херээн ыяк биликтер, ооң айтырыгларын шиитпирлээринге улуг дузаны чедиирери, кижилерниң амыдыраашынга болгаш дыштанығынга тавакымчалыг байдалды тургузары — чонның төлээлекчилериниң хүндүлуг хүлээлгези.

Малдың продуктулуг чоруун бедидер, ооң чаш төлүн бүрүн камгалап алыр, күш-ажылдың сагылга-чурумун коллектив бүрүзүнге бедидер дээш бүгү аога-курлавырларны чогаадымчы ёзу-биле ажыглавышаан. 1983 чылдың планныг онаалдаларын бүрүн күүседири — чер-чер Советтериниң соңгаарлаттынмас сорулгазы болуп артар.

Ю. В. АНДРОПОВТУҢ К. ШЕЙСОН-БИЛЕ БЕСЕДАЗЫ

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнү Ю. В. Андропов Москвага албанның аян-чоруун кылып келген Францияның даштыкы харылзаалар министри К. Шейсонну февраль 21-де хүлээп алган. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко беседага киришкен.

Совет-француз ийи талалыг харылзаалардың айтырыгларынга болгаш делегейниң ең чугула чамдык айтырыгларынга хамаарыштыр санал-оналар солчуушкуну болган. ССРЭ-ниң болгаш Францияның ажызынга янзы-бүрү алырлар дайы-биле бот-боттарынга ажыктыг чаагай үре-түннелиг кады ажылдажылганы улам ынай хөгжүлеринге эки аргаларның бар болуп турарынга бүзүрээшкинни ийи талалар илерге йтээн. Делегей айтырыгларын чугаалажыш берген үеле Европага айыл чок чорукту болгаш кады ажылдажылганы быжыглаарының сорулгазынче, ортумак ыракылдың ядролуг боо-чепсектериниң ден болурунга үндезилээш, ол чепсектерни кызырар талазы-биле Совет Эвилелиниң санал-дарынче онза кичээнгейни угландырган.

Ийи чурттуң улустарының аразында чадчыл болган чаагай харылзаалардың ёлузунга дүүштүр ССРЭ-ниң болгаш Францияның аразынга политиктиг харылзааларны база чугаалажыышкыннарыны улам ынай калбартырының чугулазын онзалап демдеглээн.

Францияның президентизи Ф. Миттерранның бодунун чагаазын Ю. В. Андроповка К. Шейсон дамчыдып берген.

Ужуражыышкынга ооң ынай киришкеннер: совет таладан — СЭКП ТК-ның Чингине секретарының туслакчызы А. М. Александров, ССРЭ-ниң Францияда элчизи Ю. М. Воронцов; француз таладан — Францияның ССРЭ-де элчизи К. Арно, Францияның Даштыкы харылзаалар министерствозунуң Политиктиг департаментизиниң директору Ж. Андреани.

(СЭТА).

ССРЭ-ниң камгалал министриниң ДУЖААЛЫ

1983 чылдың февраль 23. № 45 Москва хоорай.

Эштер, солдаттар болгаш матростар, сержантылар болгаш старшиналар!

Эштер, прапорщиктер болгаш мичманнар!

Эштер, офицерлер, генералдар болгаш адмиралдар!

Эштер, Совет Чепсектиг Күштериниң хоочуннары!

Бөгүн совет улус, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң дайынчылары Совет Армиязының болгаш Шериг-Далай Флодунуң 65 чыл ою байырлалдыыбиле демдеглээр.

Бо кайгамчыктыг хүнүү совет кижилер ССРЭ-ниң туруустунганының 60 чылын дайырлаанының уламындан политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейиниң чаа кедүрүүшкүнүнүң байдалында үткээн Бистиң хөй националдыг Төрээн чыртувустуң ажылчынарының партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май, ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының төөгүлүг шиитпирлерин боттарының эрес шудургу ажыл-ижи-биле амыдыралда чедиишкинниг боттандырын турар. Он бирги беш чылдың планнарын күүседир дээш социалистиг чарыш бүгү чонну хаара туткан.

Совет күрүне быжыг тайбыңны хандырарынче, улустарның хамаарышпас догуназ болгаш социал дешилгелиг болур эргелерни камгаларынче угланган ленинчи даштыкы политиканы быжыг болгаш чайгылыш чок чорудун турар. ССРЭ-ниң болгаш социалистиг дем каттыштырылгалының өске-даа чурттарының чаа тайбың инициативаларын бүгү, дешилгелиг кижи төрелгеген чүүлдүгүнүң болгаш деткээн.

Ынчалзажок АКШ-тың империалистиг бөлүктериниң болгаш ооң авилелчилериниң буруузу-биле делегей байдалы улам-на нарыдан, дайын, хамыктың мурнунда ядролуг дайын кыжаныы күштелин орар.

Од байдалдарда Коммунистиг партия чурттуң айыл чок тӧрээн хандырар, совет кижилерниң сереңчилелин бедидер талазы-биле эргежок чугула хемчеглерни ап турар.

Армиязының болгаш Флоттуң Коммунистиг партияга, Төрээн чуртка болгаш чонга кызыгаар чок бердинген дайынчыдары боттарының дайынчы чөрегжилиин болгаш дайынчы бедер чоруун могаг чок сайгарыгайжыдың турар, Ленинчи Төв Комитетти, СЭКП ТК-ның Политбюрозун долгандыр сыры каттыжкан од дайынчыдар бистин Төрээн чуртувустуң ыяктыг кызыгаарының камгалалында сереңчелдиг туржуп турар, ССРЭниң Чепсектиг Күштери Барлава Керээзинин кирижкичелеринде күрүнелериниң эрнилдарыбиле чаңгыс-аай дайынчы оруургда турун, боттарының патриотчу болгаш интернационалчы хүлээлгезин төлептиг күүсезин турар.

Эштер, Армиязының болгаш Флоттуң дайынчылары!

Эштер, Чепсектиг Күштериниң хоочуннары!

Бүгү улустуң байырлалы — Совет Армиязын болгаш Шериг-Далай Флодунуң хүнүбиле силерге байыр чедирип болгаш деткээн.

Ынчалзажок АКШ-тың империалистиг бөлүктериниң болгаш ооң авилелчилериниң буруузу-биле делегей байдалы улам-на нарыдан, дайын, хамыктың мурнунда ядролуг дайын кыжаныы күштелин орар.

Од байдалдарда Коммунистиг партия чурттуң айыл чок тӧрээн хандырар, совет кижилерниң сереңчилелин бедидер талазы-биле эргежок чугула хемчеглерни ап турар.

Армиязының болгаш Флоттуң Коммунистиг партияга, Төрээн чуртка болгаш чонга кызыгаар чок бердинген дайынчыдары боттарының дайынчы чөрегжилиин болгаш дайынчы бедер чоруун могаг чок сайгарыгайжыдың турар, Ленинчи Төв Комитетти, СЭКП ТК-ның Политбюрозун долгандыр сыры каттыжкан од дайынчыдар бистин Төрээн чуртувустуң ыяктыг кызыгаарының камгалалында сереңчелдиг туржуп турар, ССРЭниң Чепсектиг Күштери Барлава Керээзинин кирижкичелеринде күрүнелериниң эрнилдарыбиле чаңгыс-аай дайынчы оруургда турун, боттарының патриотчу болгаш интернационалчы хүлээлгезин төлептиг күүсезин турар.

Эштер, Армиязының болгаш Флоттуң дайынчылары!

Эштер, Чепсектиг Күштериниң хоочуннары!

Бүгү улустуң байырлалы — Совет Армиязын болгаш Шериг-Далай Флодунуң хүнүбиле силерге байыр чедирип тур мен.

Чепсектиг Күштериниң бүгү составы дайынчы болгаш политиктиг белеткелинге, оларга берген боо-чепсекти болгаш дайынчы техниканы шингээдип алырынга, сагылга-чурумну болгаш организастыг болур чорукту быжыглаарынга, сереңчилелди болгаш дайынчы белен чорукту бедидеринге чаа-чаа чедиишкиннерлиг болурун күзедим.

Совет Армиязын болгаш Шериг-Далай Флодунуң 65 чыл ою демдеглээри-биле дужаарым болза:

1983 чылдың февраль 23-те чер-черни-биле 21 шак турда бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы маадыр хоорай Москвага, эвилелдешкен республикаларның найысылалдарынга, маадыр хоорайлар Ленинградка, Волгоградка, Одессага, Севастополыга, Новороссийскиге, Керчиге, Тулага, маадыр шивээ Брестиге, ол шынаа Калининград, Львов, Ленда-Ростов, Куйбышев, Свердловск, Новосибирск, Чита, Хабаровск, Владивосток болгаш Североморск хоорайларга байырлалыг салютуну кылыр.

Совет Армиязын болгаш Шериг-Далай Флодунуң 65 чыл ою делгересин!

Маадырлыг совет улус болгаш ооң эрес-маадыр Чепсектиг Күштериниң делгересин!

Бистиң бүгү тинделгелеринистиң сорук киирикчизи болгаш организакчызы — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга алдар!

ССРЭ-ниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы Д. УСТИНОВ.

Чөөн-Хемчикте

ЧАСКА УТКУШТУР

Часкы хову ажылдарынга чедир хөй эвес үе арткан «Сүт-Хөл» совхозтуң механизаторлары он бирга беш чылдың өзек чылында бедик дужүттүг өстүрүп алыр херекке эвээш эвес салыышкынны киирер дээш кызыл ажылдап турар. «Чериң кежиин четтирер дизе, көдээ ажылагыйның машина-техниказын бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаар херек» деп Таңдының «Коммунизмниң херели» совхозтуң инженер-механиги О. Кара-оолдун чоокта чаа «Шынга» үндүрген материалын сүт-хөлчүлер чүүлдүгүнүп деткээн.

Бо хүннерде септезе чогуур 38 тракторнуң дөртү арткан, өскелерин эки шынарлыг септээш, беленинин шугумунга Часкы тарылга чоокшулап келген. Ынчангаш ацаа белеткел ажылдары бо хүннерде улам күштелин турар. Часкы тарылганы организастыг, бедик деңнелге чорудары тракторларын болгаш көдээ ажыл-агыы машиналарының септелгезин шынарлыг чорударындан кол хамаарылгалыг.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май, ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш Чөөн-Хемчикте «Чыраа-Бажы» совхозтуң механизаторлары септелгени шынарлыг, дүрген чорудар дээш күжениишкинниг ажылдап турарлар.

Совхозта септелгенни канчаар чоруп турарының байдалының дугайын инженер-техниктиг ажылдакчыларның дыңнатканы-биле алырга февраль 15-ке чедир ниитизи-биле септезе чогуур 1 ДТ трактор-ун 13, 20 МТЗ-50 трактор-ун болы. 25 бил илиирин 15-и, 30 СЗС-2,1 сеялканын 17-си сеттеттинген. Септекчилерни үш звенозу ажылдап турар, механизаторларның өөредилгези неделя санында эртип турар.

Сезон үезинде ийи эолчеге ажылдаар механизаторлар чыскааган. 8 сеялканың 7-си септеттинген.

Көдээ ажыл-агый техниказының септелгезинде идепкейлиг, шалыпчы ёзу-биле ажылдан турар механизаторлар хөй. Оларга 5 тракторну бүрүн септээш, социалистиг чарыштың мурнуу одуруунда чоруп турар К. Ондар биле М. Монгушту, үш тракторну септээн Б. Куулар, Б. Монгуш, М. Эренчин составтың звеноларыны, база часкаан 12 андазының, 7 сеялканы септээн слесарь Б-М. Ондарны хамаарыштырып болур.

Септелге адакталы берген. Ынчалза-даа арткан техниканы ажыглалга киирерде эргежок чугула артык кезектер негеттинип турар.

И. ИРГИТ.

ҮЛҮГ-НОРМАНЫ АЖЫР

«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиндең коммунист Виктор Савылдың удуртканы бызаачы-бетонщиктер бригадазы үшкү чылды эки эгелээн. Тудуг-монтаж ажылдарының планын бригада январьда база чедиишкинниг күүсеткен.

В. Савылдың бригадазы бодунун демниг, пайыралдыг ажылы-биле бүгү эргеледиин коллективкеге эки үлегер-чижекти көргүзүп турар. Олар эрткен чылда социалистиг хүлээлгезин бүрүн күүсеткеннер, бригада тудуг-монтаж ажылдарын 3,8 мун рубльге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн ажыр күүсеткен.

Үлүг-нормазын доктаамал ажыр күүсетпишаан, бодунун байлак дуржулгазын аныыктарга дамчыдып, оларны тудугжунуң мергежилиниг өөредиринге идепкейлиг хөөчүн тудугжулар бригадада эвээш эвес.

БИСТИҢ КОРР.

«АК-ТУРУГНУҢ» КЫШТАГЛАРЫНДА

«Ак-Туруг» совхозта хөй оолдаашкыны декабрь айда эгелээн. Чамдык хойжу коданнарда хөй оолдаашкыны адакталган. Кызыл-Даг салбырда 2868 хөй, Ак-Туруг салбырда 1518 хөй бо хүннерде онча-менди оолдаан. Эң хөй хураган алгылаан кадрчыларга Кызыл-Дагдан Ойбаа Дөмүр-оол, Монгуш Дыртый-оол олар хамаарыр. Ак-Туруг салбырда Опай Анай-оолдун, Михаил Кызыл-оолдун коданнарында төрээн хойларның күш-денгели эки, хураганнары онча-менди. Өске-даа коданнарда хөй оолдаашкыны эки чоруп турар.

К. КОМБУ.

А. Матросовтуң маадырлыг чоруунуң 40 чылынга

АЛДЫРЛЫГ ЧАҢЧЫЛДАР

Прибалтиканың Кызыл Туктуг шериг округу. 1983 чылдың февраль 23-те Александр Матросовтуң маадырлыг чоруу 40 чыл болур. Гвардейжи адыгжы полктуң гвардиязының аңаа дайынчызы комсомолчу Александр Матросов Черкушки суур (Псков область) дээш тулчуушкун үезинде гитлержилерниң пулемёдунуң от точказын мага-боду-биле дуй чыдыпкаш, өөрүнге шаап халдаар арганы берген. Оон бөөр Александр Матросовтуң ады Төрээн чуртка кызыгаар чок бердиннишкинниң символу апарган.

А. Матросовтуң эрес-маадырлыг чоруун дайын чылдарында хөй-хөй алдарлыг дайынчылар катаптаан.

Эрес-дидим комсомолчунуң ады бо хүннерде солдат турушта. Ол ат адыгжы полктуң дайынчы тугунда, бирги адыгжы ротаның дандызында мөңгезин-биле кирер бижиткен.

А. Матросов аттыг полк бо хүннерде округта аң эки черни эелеп турар. Адаларның болгаш акыларның дайынчы чаңчылдарын дайынчылар алдарлыы-биле уламчылап база ковудедип турар.

Амгы бо хүннерде полкта чээрби сес нацияның төлээлери шериг хүлээлгезин эрттирип турар. Олардан ййи кижиниң бирээзи-де дайынчы болгаш политиктиг белеткелдиң тергинии.

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

⊙ **НАРЫН.** Ак-Тал районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынын тургусканы-биле холбаштыр көдээде тудуг кооперацизы дүргеп сайзыраан. Бүдүрүлге болгаш чурталга бажыңнарының тудуун кылырынга акша-хөрөнгилерни болгаш материалдарны бодунун топчүткен фондузундан ол каттыжыышкын тускайлап берип турар.

Он чыл дургузунда Киргизияның суурларынга алды миллион дорбелчин метр шөлдүт чурталга бажыңнарын ажыглалга киирер сорулга салдынган.

⊙ **МИНСК.** Белоруссияның үрезиннер хайнакташтырып өстүрер селекционерлери картофельдиң «Зубренок» деп бедик дужүттүг үрезинин колхозтарга болгаш совхозтарга дамчыдып берген. Ол үрезинии тарып олурткан шөлдүң бир гектарындан-на дүжүт 440 центнер чедер. Республиканың селекционерлериниң өстүргени картофельдиң бедик дужүттүг өске-даа сорттарын ажыл-агыйларда калбаа-биле ажыглап, чаагай дужүттү эрткен чылын алган.

⊙ **ТЕРНОПОЛЬ.** Эът комбинадынга малды чедирер ажылдан Чорткова районнуң ажыл-агыйларын хостаан. Дужаар малдарны топчүткен арга-биле дажыглаарын организастааны-биле холбаштыр ажыл-агыйларның малын комбинат боду чедип ап турар. Дужааган тонна продукция бүрүзүнден колхозтар болгаш совхозтар он ажын рубльди камнап ап турар.

Дужаар малдарны эът комбинаттары боттары чедип алыр дешилгелиг арганы Тернополь областтың өске-даа районнарында ажыглап эгелээн.

⊙ **КИШИНЕВ.** Белоруссияда «Ленинниң чагыглары» колхозтуң чугула чагыын Молдавияның Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң хеп бижар бажыңының ажылдакчылары күүседип берген. Малчыннар кедер тускай хептериин быштынган майыктарын колхозтун ажыл-ишчилериге чорудуп берген. Моон мурнунда саанчылап ажылдан турган И. Урман чараш болгаш эптиг хептериин майыктарын бижып күүсеткен. Ферма ажылдакчыларынга чиик, чылыг эптиг хөрөктээш тоннарны комбинезоннарны, халаттарны амгы үеде чүгле Молдавияда эвес, харын-даа өске республикаларда база даарап турар.

⊙ **ВИНОГРАДОВ.** Үлетпүр продукциязын бүдүрер талазы-биле пехтерни Закарпатьеның «Пограничник» кохозунда организастаан. Оон түңелинде кижилерниң чылдың бүгү дургузунда ажылдар-биле хандырар байдалдарны тургускан.

Чыл бүрүде ол колхозта үш миллион ажыг рубльдиң янзы-бүрү кылыгларын бүдүрүп турар. Часкы тарылганың үезинде тараажылар хову ажылдарынга катап чедип келир.

⊙ **ЛУГА.** Ленинград областа Волошово болгаш Рель суурларга сүт сеортүр машиналар үргүлүү барып турар. Хуузунда дузалал ажыл-агыйлардан артыкшылдыг сүттү чогуур үезинде сүт заводтарынга чедирер хүлээлгелиг транспорт харылзаазын областа тургускан. Луга районнуң хамаатыларының хууда дузалал ажыл-агыйларындан сүттү садып алыры эрткен чылын 16 хуу көвүдээн.

⊙ **ЗАВЬЯЛОВО.** Удмуртиянын Завьялов районунда «Россия» колхозтуң машина-биле тараа арыглаар операторуу П. Загребнине «Тергиин эки ажылдыг операторнуң шанналын» тывыскан. Эрткен чылын автономнуг республиканга ол эң бедик түңелдерни чедип алган болгаш ажыл-агыйның үрезин фондузун эки шынарлыг кылдыр арыглап белеткээн.

⊙ **АЛМА-АТА.** Казахстанның мурнуу талакы областарының ажыл-агыйлары чылыдыга черлеринге ногаа өстүрериниң белеткелин бүрүн дооскан. Шилдер адаанга, чылыдыга черлеринге өстүрген огурецтерни, помидорларны, погаан согуланы болгаш өске-даа ногаа аймаан Казахстанның мурнуу талакы областарының колхозтары болгаш совхозтары чурттуң хоорайларынче июньда эвес, а майда чорудуп эгелээр.

⊙ **ШЯУЛЯЙ.** Суг шыгжамырының улуг тудуу Дубиса хемниң шынаазында эгелээн. Литва ССР-ниң беш улуг районнарынга ийи талалыг суг дамчыдылгазын шыгжамыр хандырар. Кылымал хөлчүгештерниң калбак четкини Литвада тургустунган. Беш чылдың төнчүзүнге чедир ол хөлчүгештерниң саны 300 ажар болгаш барык 150 мун гектар шөлге ногааларны. мал одарларын суггарылгабиле хандырар арганы бээр.

⊙ **ДАНГАРА.** Таджикистанның колхозтарының болгаш совхозтарының суггарылга чок шөлдерине хөй чылдыг сигеннери болгаш чадаа үнүштери тарааны одарымч содгаш сиген шөлдериниң үүжүн бедиткен.

Каракул уксаалыг хөй ажылының «Дангара» совхозунуң шөлдеринге тараан хөй чылдыг сигеннер чаагай үнүштүг болган. Республиканың ажыл-агыйларының одар болгаш сиген шөлдериниң он мун гектарында хөй чылдыг сиген тарыгталып бо чылын чорудун, сайзырадыр сорулга салдынган.

⊙ **ОРЕЛ.** Областа XXII партсъезд аттыг колхозтуг уксажылга цеги мал ажылының продуктулуун совсаал чокка бедидерин хандырып турар. Механизастаан улуг сүт комплекизинин чаныпга ол пехти тургускан. Цехтиң специалистери арбын сүт бээр үш чүс инектерни комплекске чыл бүрүде дамчыдып турар. Мурнакчы колхозтуң үлегерин Ростаар областың дыка хөй колхозтары болгаш совхозтары амгы үеде ажылдап турар.

(СЭТА).

РЕВОЛЮСЧУ, ДАЙЫНЧЫ, КҮШ – АЖЫЛЧЫ АЛДАР

Бөгүн — Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң 65 чыл ою

ТАЙБЫҢНЫҢ КАМГАЛАЛЫНДА

Кургаг чер шериглериниң кол командылакчызы, ССРЭ-ниң камгалал министриниң оралакчызы армия генералы В. И. ПЕТРОВ.

Бөгүн ССРЭ-ниң Чепсектиг күштериниң 65 чыл ою. Совет Армия болгаш Шериг-Далай Флоду Совет күрүнезиниң баштайгы үе-чадазында-ла тургустунган. Оларның төөгү талазы-биле чугула сорулгазы болза, социалистиг Ада-чурттуң, ажылчы чонуң революсчу чаалап алышкынарын камгалаары. Социализмниң чаалап алышкынарынга кыжаныш турар күштер бар турда, бис тайбыңче базым бүрүзүнге улуг күштүг үндүрер, кезээде белен болур, камгаланыр аргавысты быжыглаар болгаш бистиң Кызыл Шеривисти, карак огу дег, кампаар ужурлуг бис— деп, улуг Ленин чагыл чораан, Коммунистиг партия болгаш Совет күрүве ол ленинчи чагыгларга шынчы болуп, бистиң Чепсектиг Күштеривисти быжыглаарынче болгаш Төрээн чуртувустуң камгаланыр күүзүн хандырарынче кончуг улуг кичээнгейни салып турар.

Совет Армия болгаш Шериг-Далай Флоду бодунуң барык 10 чылын берге тулчуушкуннарга эрттирген. Хамааты дайынының чылдарында аныяк Совет Армия көстүп көрбээн дайынчы болгаш моральполитиктиг шынарларын көргүзүп, экү чепсеглеттинген ак гвардейжилерниң болгаш даштыкы интервентилериниң шеринден туюлунга чедир чылча шапкан. ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштери фашизм-биле өлүмнүг сегиржил алышкынынга төөгүде улуг хүлээлгезин алдарлыы-биле күүсеткен.

Совет чонуң болгаш оон Чепсектиг күштериниң агрессорларга чангыс эвес удаа таварыштырып турган чылча шавыышкынпарындан ам-даа түңнел үндүрбейн турар. Империалистиг күштер чепсек күжү-биле социализмни узуткаар дээн оралдажышкынарындан амга чедир ойталавайн тураралр. АКШ болгаш НАТО-ның өске-даа чурттарны делегей байдалын улам-на чидиглевдирип, ядролуг дайынның кыжанышкынын улгатырып, боо-чепсекти әндере будүрүп турары ол дугайында хереченлеп турар.

СЭКП ТК-ның Чиягине секретары Ю. В. Андропов «ССРЭ-ниң 60 чылы» деп влеткелинге: бичии-даа, улуг-даа, ишти-даа, тус черниидаа ядролуг дайынны болдурбас дээн Совет Эвилелиниң кол туружун тодаргай айыткан. Ядролуг дайынны болдурбазын бүгү кижилерниң амыдыралчы эрге-ажыктары шыңгыы иеген турар.

Мындыг байдалга Совет Чепсектиг Күштериниң кол сорулгазы болза, чүгле социализмниң чаалап алышкынарын камгалаары эвес, харын-даа бүгү кижи төрелгетенниң, бурунгаар хөгжүлдеп камгалаары болур. Чүге дээрге империалистер ядролуг дайынны эгелээр болза, кижи төрелгетенниң бурунгаар деп-шилгези узуткаттынар апаар. Бир эвес империалистиг дэгерь халдап келир таварылга турар болза, чүгле ССРЭ-ниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның Чепсектиг Күштери ойтур шаап шыдаар. Ынчангаш амгы үеде дайынны болдурбазы —социалистиг күрүнелериниң чугула сорулгазы ол.

Бистиң Чепсектиг Күштеривис амгы үеде эң чаа шериг техниказы-биле хандыртынган, бижиг мораль-политиктиг туруштуг, бедик мергежилдиг болуп турар. Совет Армия болгаш Шериг-Далай Флоду боттарының мурнунда туруп турар харыысалгалыг сорулгазын күүседир талазыбиле эргежок чугула бүгү-ле чүүлдер-биле хандыртынган.

Стратегтиг ракетаның шериг кезээ кызыгаар чок ырады ужар, часпас адар, кандыг-даа улуг хемчээлдиг ядролуг окту чүктээр шынарлыг. Ада-чурттуң ракета-ядролуг чепсээн тургусканы америк милитаристерниң «атомнуг докпак» деп мактанып турганы кыжаныыцкыныр оожукторган. ССРЭ-ге болгаш социалистиг өске-даа чурттарга удур дайын эгелээр болза, АКШ-тың девискээри бүдүн артар дээр хоозун кордаашкынга бистиң ракета-ядролуг чепсээвис шыңгыы сагындырыг болган. ССРЭ-ниң шериг күүзүнде оон-даа өске шынар талазы-биле чаартылгалар дайын кыпсыкчыларын сергедир болдандырып турар.

Совет Эвилелиниң кургаг чер шерии база шынар талазы-биле чаартынган, ол болза янзы-бүрү нарын шериг техниказы-биле хандыртынган, Совет Чепсектиг Күштериниң чугула хевирлериниң бирээзи болуп турар. Амгы үениң танкылары болгаш чадаг шеригниң дайынчы машиналары ырак-узак орукту эртип шыдаар аргалыг. Кургаг чер шериглериниң кол согугжу күжү — оперативтиг болгаш техниктиг ракета кезээ болуп турар.

Дайзынның агаар халдаашкынындан бүзүреддиг камгалакчылары — агаардан халдаашкынга удур камгалалдың шериглери. Оларның эң күштүг зенитти ракеталар комплекизи, агаар-бойдустуң байдалы кандыг-даа турда, үнген дүрген ужар шүүргедекчи самолёттар агаар халдаашкынындан камгалалдың күчүлүг күжү болуп турар. Совет Шериг-Далай Флоду ракета-ядролуг чепсек-биле база хандыртынган. Оон шериг күчүзүнүң кол күжү амгы үениң ракеталары болгаш торпедолары-биле чепсегленген суг ядаанын атомнуг хемелери база далайның ракета чүктээр авиациязы болуп турар.

Империалистер моон мурнунда-даа Совет Эвилелин коргудуп шыдаваан, моон соңгаар-даа коргудуп шыдавас. ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштери социализмни болгаш тайбыңны камгалаар бодунуп тоогүлүг хүлээлгезин Варшава Керээзининң киржикчилери — социалистиг күрүнелериниң шериглери-биле кады чаңгыс аай дайынчы турушта күүседип турар.

ХАЙГЫЫЛГА ЧОРААШ

Кышкы шериг өөредилгезиниң кидин түлүк өйү чоруп турган.

Хар дыка улуг эвес-даа болза, дүнеки соок чывар арын-башты ажыннадыр хаарып, «дайзынның» үгер-боолары бистиң дайынчыларывыска бичии-даа бурунгаарлаар арга бербээн.

Дан бажы чаа-ла агарып орда, хайгыыл ротазының командириниң оралакчызы, лейтенант Г. Кууларны штабче кыйгыртканының соонда, бистер, дөрт кижи «дыл» тудуп эккээри-биле позык командири сержант В. Елисеев, аңаа дайынчылар К. Серен, А. Афанасьев олар-биле дайынчы даалганы күүседири-биле чоруптувус.

Дайзынның камгалалының мурнуку шугумунга чедир билдирбези-биле оңгарлар, чоогалар ишти-биле даап үндүрбейн үнген, чамдык черлерге кезек-кезек маңнажып чораан, элээн чоокшулап келдивис.

Дугурушканывыс ёзугаар тырың мага-беттуг К. Серен сержант В. Елисеев-биле оңгунун шала хажыызынче үнген чоруптулар. А мен ажым Афанасьев-биле дайзын «от» ажыда берген үеде оларны камгалаары-биле хайгаарап чыдыптывыс. Ол аразы элээн болу берген. Ийи холун артында чышыр хүлүп, кан аксында пос дыгын каан «дайзынны» Серен барык чүктеп алган бо сооктап келди. Оон соонда Елисеев.

Тудуп алган «дылывысты» эрги фуфус-биле чүктеп, сөөртүп чораш, штабка шак четпээнде экжеп, база бир чугула дайынчы даалганы шынаар күүсеткенивис соонда, бистиң кезек улам бурунгаарлап чорупкан.

В. МОНГУШ.
Н. кезек.

№ 2 (127) 1983 чыл. февраль

Чаңгыс чер чурттугларывыс

ЭЖИШКИЛЕР

Шуптуг чүве хенертен болган кончуг дүрген болган. «Чыыш» — дээн медээ үнери-биле, казарма карак чивеш аразында дирлип үнген. Сапогтарның даашкыр токулазажы шериг хоорайжыгаштын дүнеки ыржымын үрепкен. Аңаа дайынчы Михаил Монгуш дериин чүгүрүп ора этпишаан, дайынчы машиналар парыгынче углапкан. Оруккаажи, аңаа дайынчы Экендей Сатка уткужа берген.

— Дүргеде, Экендей!— деп ажинге далаш чугаалаан. — Кичээл соонда ужуражыр бис.

Тыва АССР-ден келген ийи өнүктүң кады чоруурун бола көөр мен. Олар адыгжы кезекте кады албан эртгирип турараар. Монгуш — пулемётчик, Сат — танкист. Ийилээн —дайынчы болгаш политиктиг өөредилгенин тергиннери, социалистиг чарыштың мурнакчылары, Төрээн чуртунуң мурнунга ыдыктыг хүлээлгезин ак сеткилдиг болгаш шынчы күүседип турарлар.

Комсомолчу идепкейжилерниң дугайында командирлери чүгле эки сөстү чугаалаарлар. Дайынчыларның күш-ажылчызынга, чүткүлдүүнге оларның сеткили өөрүп чоруур. Ботидепкейжи дайынчыларны өөрүнге үлегер кылдыр чеже катап адаваан дээр. А ажишкилер макталга харыы кылдыр улам кызымак өөренип турарлар.

Михаил Монгуш армияже келдиртир мурнунда «Тувинводстрой» треске ажылдап турган. Экендей Сат — Тес-Хем районнуң «Чодураа» совхозундан. Күш-ажылга дадыгышкын, эгелээнин эчизинге чедирер кылдыр чаңчыгышкын шериг албаны эрттиреринге ажыктыг болган.

Харны ийи талаже дүвүлендир чашканнавышаан, дайынчы машинда бүрүнгаар ыдып орган. Механик-башкарыкчы Сат машинаны берге трассалап бүзүреддиг башкарып чораан. Чоокта чаа өөредилге салбырын дооскан хиреде, ол бүгү мергежилгелерни хажык чок күүседип чораан.

Хажыызында, хар хөртүүбиле шыптынган чоогадан пулемёт тарбыдады берген. Оортан, «удурланыкчыны» ойтур шапкышаан, аңаа дайынчы Монгуш бурунгаарлап орган...

Ооларга тактиктиг кичээл эрткен соонда ужуражы бердим. Оларның сеткил-хөөңүнүң сергээ, ярестии сүргей болдулар. Кайызы-даа эдлчеглиг кичээлдиң сорулгазын чедишкинниг күүсеткен. Чаңгыс чер чурттугларның моон соңгаргы планының дугайын сонуургадым.

— Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң 65 чыл ооң төлептиг ажыл-херек-биле үткүүру, өөредилгениң кышкы үезин чедишкинниг доозары, дайынчы мергежилди бедидери — деп, Экендей Сат харыылады.

— Аңаа немей өөредилгениң тергинии атты быжыглаары, шыырак спортчу болуру— деп, Михаил Монгуш ажинге улаштыы.

Бежээниң соок, сырынныы кончуг. Дээрде чартык ай чылар-чылбас көжүп чор. Сергек солдат ырның төнчүзүн дыңнап чыдып кагдым. Кашла минута эртерге — шериг хоорайжыгаш кичээнгейлиг ыржымче дүлүү бээр. А дайынчыларны күженишкининг даартагы хүн, чаа ажыл-херектер манап турар.

Ю. САВОСТИН.

В. САМИЯ–ТЕРГИИН ӨӨРЕДИЛГЕЛИГ ДАЙЫНЧЫ

Новосибирск хоорайның 32 дугаар профессионал-техниктиг училищезин доозуп турда, Виталий Самияны шеригже келдирти берген. Төрээн чери Тожувуң Ийде ада-иезинин залынга кащ хонуп чораш, ол шеригже хапкан.

Виталий — бот-тывынгыр чурукчу. Шериг өөредилгезинден хостуг үезинде ленинчи өрөөлдиң дерилге-шимелдезин, танкодромнуң болгаш салбырлар девискээрлериниң коску агитациязын чаартып, чуруп, бижип турар. Башкы Савя Маимыраевич Самиянық өг-бүлезинге төрүттүвүген ооллар бичиизинден-не чурулгага сундулуг боон өзүп келгеннер. Владимир биле Виктор шериг хүлээлгезин база артиллерия кезээнге эртиргеннер. Виктор амгы үеде Москвада, күрүнеиниң Суриков аттыг чурулга институдунда өөренип турар.

Самия хөй-ниитии ажылынга идепкейлиг киржип, ону шериг өөредилге-биле деңге көрүп турар. Ол дайынчы болгаш политиктиг белеткелдиң тергиини. Ооң адынга макталгы сестер, ертектиг белектер каш-даа удаа болган.

...Таңкодром. Чаа чаггаа харны хат дүвүлендирип-ле турган. Хүн караа көзүлбес. Оортан-на боор, долгандыр бүгү-ле чүве туманналчак көстүр. өөредилге болур шөл база-ла ындыг. Мындыг хүннерде дайынчы өөредилге нарын байдалга эртер. Өөредилгенин сорулгазы — дайынчы машинаны билдилиг башкарары болгаш эдлчеглиг мергежилгелерни чазыг чок күүседири. Орукта моондактар хөй, оларны пегелде ёзугаар эрткеш, мергежилгелерни доктаткан үеде күүседири белен эвес айтырыг.

Комсомолчу Виталий Самия атакалап кирипкен. Чазылдырыглыг участокка кончуг дүрген чоокшулап келгеш, дайынчы машиназының «дыңын» тыртып, чоруун ооожумнаткаш, моондакты оваарымчалыг оюш эрткеш, дараазында шолче эдпкен. Танк командирининг база бир чаа командазы-биле механик-башкарыкчы В. Самия мергежилгелерни чедишкининг күүседип кирипкен.

Эдлчеглиг дайынчы өөредилгеге Виталийнин демдээ «тергиин» болган. Мурнунда болгулаан дайынчы өөредилгелерге, хөй километрлиг марштарга, кара боолаарынга, өске салбырлар-биле кады эрттирген кичээллерге чурумалдыг Төжу чуртгуг тыва оол өөрүнден дудап көрбээн.

В. КАРГАПОЛОВ.

Кызыл гарнизонунуң Н. шериг кезээнге чоокта чаа дайынчы белеткелдиң өөредилгези эртиген. Ол өөредилгеге бүгү ротапар эки белеткелдиин көргүскен.

ЧУРУКТА: белүи солдаттар өөредилге сөөлүнде хостуг шагында.

СЕТКИЛГЕ ЧООК АРТЫП КАЛГАН

Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелээри билек, Улуг-Хем кожуунуңуң шагаан-Арыг сумузунуң шериг назылыг ооллардың шеригже кыйгырткан. Кады чоруткан өөрүм Түлүш Кызыл-оол, Түлүш Базыр-оол, Монгуш Сайзан, Кыргыс Чүлдүм, Монгуш Доржу... олар чүве. Баштай Араттың революстуг шериниге (АРШ) албан эртирип турдувус. Ынчан Тываның шерии каттышкан аътты полк составтыг турган. Сан талазы-биле ындыг-ла хөй эвес-даа бол, шериниң янзыбүрү кезектериниң бот-составы бар турган. Эскадроннардан аңгыда ужар чүүл кезээн Тываның бир дугаар ужудукчузу капитан Чооду Кидиспей, үрер хөгжүмчүүн — старшина Сергей Красный, танк кезээн биче лейтенант Түлүш Нурзат, үгер-боонуун — капитан Борбай-оол олар командылап турган. Олардан аңгыда совет шеригден чаладып келген шериг сургакчылары база турганын сактырдыр мен.

Дайын үезиниң байдалыбиле Тываның шериниң саны өскен. Халашкан шеригдерни катап кыйгырткаш, кезек өөредип чоруй, кезектерге биче командирлер кылдыр томуйлап каан. Чамдыызын көдээже ополченнер башкылаары-биле чоруткулаан. Шыырак билигдерлиин офицер эрге-дужаал бергеш, кезектерже болгаш кожуннарже шериг столуң даргаладып чорудуп турган.

1941 чылдың чайның адак ай үезинде шилиттиттеп шеригдерни биче даргалар белеткээр школаже киргеп. Мен-база ында болдум. (Стол, парта артынга олуруп, өөредилгезиниң доктаткан үеде күүседири белен эвес айтырыг.

Комсомолчу Виталий Самия атакалап кирипкен. Чазылдырыглыг участокка кончуг дүрген чоокшулап келгеш, дайынчы машиназының «дыңын» тыртып, чоруун ооожумнаткаш, моондакты оваарымчалыг оюш эрткеш, дараазында шолче эдпкен. Танк командирининг база бир чаа командазы-биле механик-башкарыкчы В. Самия мергежилгелерни чедишкининг күүседип кирипкен.

Эдлчеглиг дайынчы өөредилгеге Виталийнин демдээ «тергиин» болган. Мурнунда болгулаан дайынчы өөредилгелерге, хөй километрлиг марштарга, кара боолаарынга, өске салбырлар-биле кады эрттирген кичээллерге чурумалдыг Төжу чуртгуг тыва оол өөрүнден дудап көрбээн.

В. МОНГУШ.
Н. кезек.

АРТЫП КАЛГАН

Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелээри билек, Улуг-Хем кожуунуңуң шагаан-Арыг сумузунуң шериг назылыг ооллардың шеригже кыйгырткан. Кады чоруткан өөрүм Түлүш Кызыл-оол, Түлүш Базыр-оол, Монгуш Сайзан, Кыргыс Чүлдүм, Монгуш Доржу... олар чүве. Баштай Араттың революстуг шериниге (АРШ) албан эртирип турдувус. Ынчан Тываның шерии каттышкан аътты полк составтыг турган. Сан талазы-биле ындыг-ла хөй эвес-даа бол, шериниң янзыбүрү кезектериниң бот-составы бар турган. Эскадроннардан аңгыда ужар чүүл кезээн Тываның бир дугаар ужудукчузу капитан Чооду Кидиспей, үрер хөгжүмчүүн — старшина Сергей Красный, танк кезээн биче лейтенант Түлүш Нурзат, үгер-боонуун — капитан Борбай-оол олар командылап турган. Олардан аңгыда совет шеригден чаладып келген шериг сургакчылары база турганын сактырдыр мен.

Дайын үезиниң байдалыбиле Тываның шериниң саны өскен. Халашкан шеригдерни катап кыйгырткаш, кезек өөредип чоруй, кезектерге биче командирлер кылдыр томуйлап каан. Чамдыызын көдээже ополченнер башкылаары-биле чоруткулаан. Шыырак билигдерлиин офицер эрге-дужаал бергеш, кезектерже болгаш кожуннарже шериг столуң даргаладып чорудуп турган.

1941 чылдың чайның адак ай үезинде шилиттиттеп шеригдерни биче даргалар белеткээр школаже киргеп. Мен-база ында болдум. (Стол, парта артынга олуруп, өөредилге-дээр аргалыг. Кургаг чер шериглериниң кол согугжу күжү — оперативтиг болгаш техниктиг ракета кезээ болуп турар.

Дайзынның агаар халдаашкынындан бүзүреддиг камгалакчылары — агаардан халдаашкынга удур камгалалдың шериглери. Оларның эң күштүг зенитти ракеталар комплекизи, агаар-бойдустуң байдалы кандыг-даа турда, үнген дүрген ужар шүүргедекчи самолёттар агаар халдаашкынындан камгалалдың күчүлүг күжү болуп турар. Совет Шериг-Далай Флоду ракета-ядролуг чепсек-биле база хандыртынган. Оон шериг күчүзүнүң кол күжү амгы үениң ракеталары болгаш торпедолары-биле чепсегленген суг ядаанын атомнуг хемелери база далайның ракета чүктээр авиациязы болуп турар.

Империалистер моон мурнунда-даа Совет Эвилелин коргудуп шыдаваан, моон соңгаар-даа коргудуп шыдавас. ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштери социализмни болгаш тайбыңны камгалаар бодунуп тоогүлүг хүлээлгезин Варшава Керээзининң киржикчилери — социалистиг күрүнелериниң шериглери-биле кады чаңгыс аай дайынчы турушта күүседип турар.

Ынчангаш Тываның шеригниң Дээди Академиязынга Тываның национал надрларын дээди эртемниг командирлер кылдыр белеткеп турган. 1943 чылда дээди эртемниг ийи национал кадр полкка немежип келген. Шериг намзының сайыдыгга томуйлаткан подполковник Монгуш Сувак биле каттышкан полктуң командириниге томуйлаткан подполковник Семён Севээн олар болгай. Ол чылдарда кады ажылдап, өөренип турганым дайынчы өөрүмүү болгаш командирлеримни назыда каймык уттур деп мен. Чижек кылдыр бистиң биче дарга школазының бир дугаар станоктуг аар пулемёт взводунуң командири улуг лейтенант Сат Бүрзекейни сактып көрейн. Ынчан 30-ар чаа чедип чоруур хын дээн аныяк эр чүве. Биче сеткилдин, дузаргаа, оюн-баштаа, кезээде сергек сеткил-хөөңү-биле ол кандыг-даа кижиниң хүндүткелин чаалап аптар кижи. Ортумак дурт-сынныг, үргүлчү шериг аян-биле чугаалаар, чугаа кадында «раз так» дей каапгары чыда калбас. Олутпай, шүшпеп кижилерге хонуу чок, шериг дүрүмүнге шыырак пегелдиг. Бижиг сагылга-чүрүмнүг, эрес-кашпагай ооллары бо-ла мактаан турар. Дүрген-дүрген чугаалаар аяны кезе шаап турган шыкаш, артык чүвээга хөөп чок аш чүве.

Полктуң штаб начальныгы турган майор Лопсан-Балданы (сөөлүмде Николай Лопсан дээр апарган чораан) база сактып ор мен. Ол база-ла командирлер школазын Совет Эвилелинге дооскан, ыңгыы негелделии даштыңы арыңгырайындан-на пладең, 30 хар иштинде командир чүве. Ооң секретары турган болгаш начальныгымның ажыы-чаңын кончуг эки билир мен.

1943 чылдың майда биче лейтенант Түлүш Нурзатка баштаткан эки турачы танкистерни фронтуже үдээн бис, а сентябрьда капитан Кечил-оолга командылаткан эки турачыларны үдедивис. Фронт барган өөрүвүстү дыка-ла хайгаарап, дыцпаалап турар бис. Фронтудан Тываның чазаан дамчыштыр штабка медээлер докгаамал кээп турган... Тылга албан эртирип турган эш-өөрүмүү база үгпаан мен. Улуг-Хемниң Шагаан-Арыг чурттуг улуг сержант Кыргыс Чүлдүм, старшина Түлүш Кызыл-оол, Ак-Хемниң улуг сержант Василий Калзан, сержант Монгуш Назыты, Сүт-Хөлдүң улуг сержант Хопеенчик, Чыргакының старшина Донгак А-Кара, Шеминиң сержант Доржу, Баян-Таланың сержант Ооржак Очур-оол оларның күш-ажылчы, ополченчи намдарын сактып чоруур мен.

Тываның бүгү чедишкинперийиң дээр — совет улустарның интернационалчы ачыдузазы деп чугаалаар дээп бо чүүлдү бижидим.

М. БАЗЫР-САДЫ.
Улуг-Хем район.

ОЛАР ХАМААТЫ ДАЙЫНГА КИРЖИП...

Дараазында 16 дугаар полк өске кезектер-биле кады танкыларга үдедип алгаш, Бурятская, Агинская болгаш Андрияновка станцияларын эжелеп алгаш, Оловянная деп станцияны эжелээринге киришкен. А ноябрь беште Амур фронтузунуң шеригнери дайынның Маньчжур бөлүглелин чылча шаварының сөөлгү чадазынче киришкенвер. 16-гы болгаш 17-ги полктар актарны чылча шапкаш, Гродеково болгаш Чаа Чиндант станцияларны эдлеп алыр дайынчы даалганы алганнар. Ноябрь 6-ның дүнезинде улуг хар чагган, Оноң хемни дүптүрүп кешкеш, дайынчылар черге хонганнар, эртенинде С. Непомнящийниң, шапкынчызы К. Чамыяның хар адаандан тып алганнар. Ооң соонда артиллерияга үдеттирип алгаш, Гродеково станцияны белеңнибиле холга алганнар. Даартазында дайынчылар Чаа Чиндантыны эдлеп алганнар, дайзын Эрги Чиндант станцияга кангаланган, чыдыпкан. Ол станцияды эжелеп алыр дээш тулчуушкун даартазында кезээ, полк 70 ажыг километр узуур орукту марш-биле эртеринин сөөлүнде эгелээн. Базыңы бүрүзү дээш чиндиг демисел чорупуп турган. Ноябрь 10-нуң дүүш үезинде актар станциядан үндүр сывыртышкаш, демир-орук шугумувуну артынга барып быжыглаңып алганнар. Хүндүскүнүң үш шак үезинде ак гвардейжилерниң күрлавыры чедип келгеш, кызыл шеригжилерге улуг шаптыкты ужураштырган. Оларның чадаг шериг кезээ, үш аътгыг эскадрону станцияны бүзээлеп эгелээн. С. Непомнящийниң батальону бергедээшкинге таварышкан. Батальон командириниге Темир-оолдуң дамчытканы ёзугаар, билдинмес чылдагаайбиле бистиң эскадронувус база удур халдаашкынга киржип шыдавас апарган. Ооң сөөлүнде Непомнящийниң аътгыг шапкынчызы К. Чамыяны дамчыштыр батальонну аткаарлазын дээп дужаал келген. Ол аткаарлаашкын үезинде таварышкан дараазында болуушкунну С. Непомнящий мынчаар бижээн: «Биске удур хенертен дайзынның аътгыг шериг кезээ халдап келген. Бирде бир, бирде өске талаже чайгылып турар, чүктүктен халдаашкынныг демдеглээ чоруп турган. Ол үеде биз коорудуска. Чамыяның соонда үш аътгыг актар сүргеш чыдыптым. Чамыяче мырыдаа, ишти-даа, туе черниидаа ядролуг дайынны болдурбас дээн Совет Эвилелиниң кол туружун тодаргай айыткан. Ядролуг дайынны болдурбазын бүгү кижилерниң амыдыралчы эрге-ажыктары шыңгыы иеген турар.

Мындыг байдалга Совет Чепсектиг Күштериниң кол сорулгазы болза, чүгле социализмниң чаалап алышкынарын камгалаары эвес, харын-даа бүгү кижи төрелгетенниң, бурунгаар хөгжүлдеп камгалаары болур. Чүге дээрге империалистер ядролуг дайынны эгелээр болза, кижи төрелгетенниң бурунгаар деп-шилгези узуткаттынар апаар. Бир эвес империалистиг дэгерь халдап келир таварылга турар болза, чүгле ССРЭ-ниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның Чепсектиг Күштери ойтур шаап шыдаар. Ынчангаш амгы үеде дайынны болдурбазы —социалистиг күрүнелериниң чугула сорулгазы ол.

Бистиң Чепсектиг Күштеривис амгы үеде эң чаа шериг техниказы-биле хандыртынган, бижиг мораль-политиктиг туруштуг, бедик мергежилдиг болуп турар. Совет Армия болгаш Шериг-Далай Флоду боттарының мурнунда туруп турар харыысалгалыг сорулгазын күүседир талазыбиле эргежок чугула бүгү-ле чүүлдер-биле хандыртынган.

Стратегтиг ракетаның шериг кезээ кызыгаар чок ырады ужар, часпас адар, кандыг-даа улуг хемчээлдиг ядролуг окту чүктээр шынарлыг. Ада-чурттуң ракета-ядролуг чепсээн тургусканы америк милитаристерниң «атомнуг докпак» деп мактанып турганы кыжаныыцкыныр оожукторган. ССРЭ-ге болгаш социалистиг өске-даа чурттарга удур дайын эгелээр болза, АКШ-тың девискээри бүдүн артар дээр хоозун кордаашкынга бистиң ракета-ядролуг чепсээвис шыңгыы сагындырыг болган. ССРЭ-ниң шериг күчүзүнде оон-даа өске шынар талазы-биле чаартылгалар дайын кыпсыкчыларын сергедир болдандырып турар.

Совет Эвилелиниң кургаг чер шерии база шынар талазы-биле чаартынган, ол болза янзы-бүрү нарын шериг техниказы-биле хандыртынган, Совет Чепсектиг Күштериниң чугула хевирлериниң бирээзи болуп турар. Амгы үениң танкылары болгаш чадаг шеригниң дайынчы машиналары ырак-узак орукту эртип шыдаар аргалыг. Кургаг чер шериглериниң кол согугжу күжү — оперативтиг болгаш техниктиг ракета кезээ болуп турар.

Дайзынның агаар халдаашкынындан бүзүреддиг камгалакчылары — агаардан халдаашкынга удур камгалалдың шериглери. Оларның эң күштүг зенитти ракеталар комплекизи, агаар-бойдустуң байдалы кандыг-даа турда, үнген дүрген ужар шүүргедекчи самолёттар агаар халдаашкынындан камгалалдың күчүлүг күжү болуп турар. Совет Шериг-Далай Флоду ракета-ядролуг чепсек-биле база хандыртынган. Оон шериг күчүзүнүң кол күжү амгы үениң ракеталары болгаш торпедолары-биле чепсегленген суг ядаанын атомнуг хемелери база далайның ракета чүктээр авиациязы болуп турар.

Империалистер моон мурнунда-даа Совет Эвилелин коргудуп шыдаваан, моон соңгаар-даа коргудуп шыдавас. ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштери социализмни болгаш тайбыңны камгалаар бодунуп тоогүлүг хүлээлгезин Варшава Керээзининң киржикчилери — социалистиг күрүнелериниң шериглери-биле кады чаңгыс аай дайынчы турушта күүседип турар.

Тулчуушкун төнгени-биле 16 дугаар полк Нерчинскиже ээп чоруткаш, күрүне кызыгаарын камгалаар талазы-биле дайынчы хүлээлгезин күүседирин уламчылаан. 1921 чылдың январьда шериг назыны эртгени-биле Темир-оол, Пихар, Туан болгаш Атасар олар Кызыл Шеригниң кезээзиден халашканнар. А олла чылдың апрельде Чамыян, Монге, Чимойна, Чамзырын, Кыргыс Шан-Хоо, С. Непомнящий хүлээлгезин күүсеткен, төрээн черниче чаныр чорупканнар. Олар бодунуп чоңуун-чыртыкчылыг келир үези, аас-кежиин даап ырак черлерге тулчуп турганнар. «Совет эрге-дагыргага дээш, чоңуун чаагай келир үезе дээш ханым хөп денисежин төгөлдүр — улуг эргим кежиң-дир» — деп. К. Чамыян сөөлүнде бижээн.

А. ШҮЛОВ.

ЧУРУКТА: улуг техник Ю. Максимов дайынчы болгаш политиктиг белеткелдиң тергиинниери, механик-башкарыкчы ефрейторлар Виталий Шарапов, (солагай талазында) Александр Павлов олар-биле инструктаж эрттирип турда, фотокорр. Ю. Косарыков тыырттырган.

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬ: отчёттар болгаш соңгулдалар

ШАЛЫПКЫН, ДЭЭШТИИ-БИЛЕ

Тываның транспорт эртелелиниң № 3 АТБ-зинде улусчу контроль болүүнүң хайгыылчылары планныг опаалдалар күүселдезин хандырар талазы-биле ажылче боттарының рейд, хынаалдаларын углап-дырган.

Автомобильдер тургузар черниң ажылын шын организастаар талазы-биле адчынистрацияның дужаалдарының күүселдезин, үндүр бижээн автомобильдерниң кезектерин болгаш агрегаттарын адырарының чурумун сагып, оларны учётка тургузуп, септелге аонаның тускай дериглер, кезектер болгаш агрегаттар-биле хандырып турарының талазы-биле рейд, хынаалдар чорутkан. Хынаалдаларның чамдызын септелге бригадаларында ажыл шагын чоп ажыглап турарын контроль-даарыпче углап-дырган. Контролёрлар күрүеннии хөреңгизин тотчелээр чоруктарны болдубазының хемчеглерин алган.

Ынчалза-даа улусчу контроль болүүнүң ажылында принципиалдыг болгаш негелделиг чорук ам-даа чавыс болуп турар. Бо дугайын болүктүн отчёт-соңгулдалыг хуралыңга илеткелиниг оон даргазы Ю. М. Утьева болгаш санал бергеп хайгыылчылар шүгүмчүлекчи байдалга апализтээн. ССРЭ-де улусчу контроль дугайында Хоойлуда айыттынган эргелерни контролёрлар долу ажыглавайн турар. Ылаңгыя хынаалдар материалдарын ховар чугаалажыл, плерээн четчестерге хамаарыштыр харыы-салгалыг ажылдакчыларның отчёттарын эвээш дыннаан.

«Москвич-432» деп чиик машинаны катап тургузарыында айтырыгны улусчу контроль болүүнин чыл иштинде кодүрүп келгеп. Ынчалза-даа ол түүнел чок артып, ажылдадып ап болуп машина бүрүн тоймаглаттынган, бүдүрүлгенин балансызындан ужулган. А улусчу контроль болүү ону тоймаглаан бүрүүлүг кижилерни тодарадырының дээштиг хемчээн алырын администрациядан негелдеп бедидери чугула. АТБ-де планерказарга, летучказарга, директорнуң кабинединге чыглып хуралдаарынга хөй үе-шак артып турар. Ажыл шагы эгелээр мурнунда хөй чолаачылар, слесарьлар, септелге ажыладакчылары албан-дужаалдыг кижилер амдаа дыннангыр эвезин коргүзүп, хайгыылчыларның тургускан айтырыгларын херек-ке албас чоруктар бар. Ылаңгыя автомашиналарның үүрмек болгаш профилактиктиг септелгелерин организастаарының хемчеглерин четпес чорудуп, биче механизацияны пептередиринче чогуур сагыш салдынмаан. Хандырылга албаның ажылында четчестер база бар. Автомобильдерниң техниктиг хандырылгазын, септелге ажылдарын четчес чорудуп турар. Артык кезектерниң номенклатуразы кызыы, олар тедиишпес. Чамдык ак сеткилдиг эвес кижилер автомашиналарның чолаачылары шөлээлел азы бюллетеньней бээрге артык кезектерни адырын ап, хуузунда олча-ажыңын сүрер фактылар турган.

Оон аңгыла чүк үүдүрер болгаш дүжүрер баазаларга машиналарның анаа турары хөй. Бо дуганыда айтырыгны хөй удаа чугаалажып келген, ынчалза-даа кылдынган чүүлдер эвээш.

Белүктүн рейд, хынаалдаларының түнелинде коллективге күш-ажылдын сагылга-чурумун үрээр, ажылдан озаладаар чоруктар элээп кызырылган. Ынчалза-даа администрацияның талазындан ап чорутса чогуур хемчеглер хөй. Күүсекчи сагылга-чурумга негелдеп бедидери чугула. АТБ-де планерказарга, летучказарга, директорнуң кабинединге чыглып хуралдаарынга хөй үе-шак артып турар. Ажыл шагы эгелээр мурнунда хөй чолаачылар, слесарьлар, септелге ажыладакчылары албан-дужаалдыг кижилер амдаа дыннангыр эвезин коргүзүп, хайгыылчыларның тургускан айтырыгларын херек-ке албас чоруктар бар. Ылаңгыя автомашиналарның үүрмек болгаш профилактиктиг септелгелерин организастаарының хемчеглерин четпес чорудуп, биче механизацияны пептередиринче чогуур сагыш салдынмаан. Хандырылга албаның ажылында четчестер база бар. Автомобильдерниң техниктиг хандырылгазын, септелге ажылдарын четчес чорудуп турар. Артык кезектерниң номенклатуразы кызыы, олар тедиишпес. Чамдык ак сеткилдиг эвес кижилер автомашиналарның чолаачылары шөлээлел азы бюллетеньней бээрге артык кезектерни адырын ап, хуузунда олча-ажыңын сүрер фактылар турган.

Оон аңгыла чүк үүдүрер болгаш дүжүрер баазаларга машиналарның анаа турары хөй. Бо дуганыда айтырыгны хөй удаа чугаалажып келген, ынчалза-даа кылдынган чүүлдер эвээш.

Белүктүн рейд, хынаалдаларының түнелинде коллективге күш-ажылдын сагылга-чурумун үрээр, ажылдан озаладаар чоруктар элээп кызырылган. Ынчалза-даа администрацияның талазындан ап чорутса чогуур хемчеглер хөй. Күүсекчи сагылга-чурумга негелдеп бедидери чугула. АТБ-де планерказарга, летучказарга, директорнуң кабинединге чыглып хуралдаарынга хөй үе-шак артып турар. Ажыл шагы эгелээр мурнунда хөй чолаачылар, слесарьлар, септелге ажыладакчылары албан-дужаалдыг кижилер амдаа дыннангыр эвезин коргүзүп, хайгыылчыларның тургускан айтырыгларын херек-ке албас чоруктар бар. Ындыг байдалды эде тургузуп, ажыл шагын чоп ажыглаарының чугулазын чолаачы П. Горбунов саналынга чугаалаан. Гуран хоорайда, Кызыл — Абакан аразының оруунун диспетчер ажылын экижидер талазы-биле айтырыг чидиг болуп артпышаан.

АТБ-ниң коллективи эрткен чылдын болгаш бо чылдың январының планын күүсетпээп. Ынчангаш күрүне планын чайгылыш чокка күүседирип хандырарыңче угланган хемчеглерни күштелдирер, улусчу контролёрларның ажылын хойге коскү болдурар, ону план дээгаар, тодаргай угланышкынып, партия, профсөвилел, комсомол организацияларының бо сырый харылзаалыг чорударын хайгыылчылар дугуржуп чугаалашкан.

А. ХРИПУНОВ.

Беш чылдың кижилери

САНЧЫ

ССРЭ-ниң тургустувганының 60 чылынга күш-ажылчы чедишкиннерлиг ужуражры-биле Бии-Хемде Ленин орденниг «Кызыл тараачын» совхозтуң Туран сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери бодаткеп социалистиг хүзээлгелерин алгаш, ону долдур болгаш ажыр күүседир дээш күш-ажылчы маргылдага идепкелиг киришкен. Бо чарышка сүт саалдазын ковүдедир дээш хүн бүрү сагыш новаш, бижыглаан инектерин эки ажаан, чемгерин, суттарын турар. күш-ажылдың сагылга-чурумун үреес сааначылар коргүзүүлерин эжиктиккен.

Оларның бирээзинге он беш чыл ажылдаан коммунист Зоя Александровна Седипей хамаажыр. Эрткен чылын дүржүлгалыг саанчы бир инекке онаашты 2600 килограмм сүттүг саан алырын хүзээнген. Шөк мындыг коргузүүнү чедип алыры мындыг-ла белеп эвес деп чүвени ол эки билир. Ынчангаш саар инектерниң ажаалдазын, чемгерилгезин эжиждиргиче кол кичээнгейни салган. Зоотехниктиң тургусканы рацион ёзугаар инектеринге чемнерин берип, ажаалдазын эжиктиккеп. Оон-биле чергелештир инектерни чогуур шагында саап. оларның ажы-чанын эки билип ап, бодунга чап-чыскыртып алган. Чайын инектерни оттуг, суглуг, дезилиг черлерге кадарып келген. Бо бүгү сүт саалдазын ковүдедиринге идиглиг болган. Оон түнелинде Зоя Александровна эрткен чылын бир инектен 2726 килограмм сүттүг саан алган. хүзээлеген 128 килограмм ажыл турар. Социалистиг хүзээлгезин ол ажыр күүсеткеш, республиканың болгаш районнуң мурнакчы саанчыларының санына кирген.

Планнарны болгаш социалистиг хүзээлгелерин күүседиринге 1982 чылда чедип алган бүдүрүлгечи чедишкиннери дээш «Он бирги беш чылда күш-ажылчы алдар төөгүзүнүң дептеринге» республиканың улус ажыл-агыйының болүк мурнакчыларын СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профобчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому кийрип бижээн. Оларның-аразында Зоя Александровна Селипей база киргеп.

Туран сүт-бараан фермазының коллективи он бирги беш чылдың үшкү өзек чылында бүдүрүлгезин, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглап, даандырган ажыл-херек дээш саанчыларның, инек кадерчыларының, бызаа ажаакчыларының харыысалгазын бедидеп турган, сүт бүдүрүлгезин ковүдедир, инектерниң уксаазын экижидер, малдың оваң савын ээттүрер дээш шалыпчы ажылдан турар. Саанчы бүрүүн бердинген онаалданы күүседири-биле кызымак ажылдан турарының-дан эрткен чылдың январь айга дешээрге бо чылын январьда сүт саалдазы 18 хуу ковүдээп. Дыка хөй саанчылар ай даалгазын ажыр боттандырган.

Зоя Александровна Седипей фермаңың хөй-шинти ажылында идепкелиг киржип турар. Ону партия эге организациязының секретарының орлаксызының сонгаан. Коммунистиниң авангардты роазын бедидер, оларның болгаш өске-даа ажыл-ишчилериниң ортузунга кижизидилге ажылын экижидер, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар дээш партбюроңуң кежигүннери-биле кады ол бичe эвес ажылды чорудуп турарын фермада партия эге организациязының секретары Т. Е. Попосова бистерге чугаалаан.

Мурнакчы саанчы З. А. Седипейниң күш-ажылчы чедишкиннерин бедии-биле үнелеп коргеш, Күш-ажылчы Алдар орденнин үшкү чергези-биле шаннаан. Күш-ажылчы коргүзүглерин улам бедидер дээш ол шалыпчы ажылдан турар.

⊙ ХОЙЖУ

1982 чылдың планнарын болгаш социалистиг хүзээлгелерин күүседиринге чедип алган эки бүдүрүлгечи коргүзүглери дээш Тываның улус ажыл-агыйының болүк мурнакчыларын республиканың Хүндүлел самбырязынга киирген. Оларның бирээзи — Бай-Тайгада «Мурнакчы» совхозтуң хойжузу коммунист Чагыр Чашович Кара-Доңгак.

Иниттиңиң малының баш санын өстүрер, продуктулуун бедидер херекке он чылдарның дургузунда бараан болуп келген, онаашкан ажылы дээш үргүлүү сагыш човаа чоруур дуржулгалыг хойжу. Оон түнелинде мал төлү, дүк кыргын алырының планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүзээлгелерин чылдың-на ажыр күүседип турар. Эрткен юбилейлиг чылда төрүүр чүс хойдан-на чүс хураганны менди доруктурарын, бир баштан-на ийи килограмм дүктү кыргын алыр хүзээлгезин күүседир дээш мурнакчы хойжу кызымак ажылдаан. Оон ачызында чүс баш хойдан-па 105 хураганны доруктургаш, совхозка дужаакан. Бир баштан-на дүк кыргын алыр онаалдазын үш чүс граммга ажыр күүсеткеп.

Бо бүгү эки коргүзүглерни ажылынга сагыш-сеткилинден бердингени, ээ-харыысалгалыы-биле чедип ап келген. Ылаңгыя кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткеп чаңчылдыг. Хой, хураган кажааларын таарымчалыг кылдыр септеп алыр. Мал чемнинiң белеткелиниче чылдынга кичээнгейни салып, ону малды өстүрериниң үндезинин кылдыр санаар. Тар-Үзүк-Аксында сиген үңер шөлдүн дажын хойжу аштап алган, ону суггарын турарындан сигеннин-үнүжү эки болур. Оон чылдын-па 20-30 тонна сигенни кезип, белеткеп алыр. Чайын-даа, кыжын-даа хоюнуң одарын шын ээлчештирип турар. Чайгы, күскү үелерде семиртилгени чөптүг организастап келген. Хой түлүктеп төрүй бээрге, ажылынга харыысалганы улам бедидер, сакманчыларга негелделеп улгаттырар, хүн бүрү дузаны чедирер киржи.

Чагыр Чашович хүр кыштап турар. Оон коданында 240 ажыг төрүүр хой бар, оон колдуу оолдакан, хураганнары менди алдынган. Хойжунуң кадайы, дузалакчы кадар-чы Сарыг-Доңгак Долгар чаш хураганнарны ажаан, доруктурар талазы-биле мергежилдиг, ынчангаш мал төлүн менди алырынга оон киирип турар үлүг биче эвес.

Партия эге организациязы Ч. Ч. Кара-Доңгакка агитаторлаар даалганы берген, ону коммунист харыысалгалыы-биле күүседип турар. СЭКПнин XXVI съездизинин, партия ТК-ның май, ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин малчыпларга чугаалап берип, ону совхозтун, хойжу бригаданың сорулгалары-биле холбап турар. Ылаңгыя бүдүрүлгенин, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче, кижи бүрүзү бердинген онаалдаларын күүсеткеп турарын чедип алырынче агитатор малчын кол кичээнгейни салып келген болгаш моон соңгаар-даа салыр.

Чагыр Чашович Кара-Доңгактың онаашкан хөрээнге чедип алган эки коргүзүглерни Күш-ажылчы Алдар орденнин үшкү чергези, «Күш-ажылчы шыгарал дээш» деп медаль-биле демдеглеттирген.

Т. ХЕРТЕК.

ШЕФТЭЭН

Ак-Туруг ортумак школазында ада-иелер комитеди суурнуң чурттакчыларын школага оттулар ыяш белеткээри-биле шефче организастаанының түнелинде 250 куб-метр токпак ыяш белеткеттинген.

Школага оттулар ыяшты шеф-биле белеткеп бээри актуругжуларда чаңчыл болган. Шефчилер кургаг сыраларны ужургулааш, хирээлеп, чарган, машиналарга ол дораанна чүдүргеш, школа девискээривде ашпарын дүжүрүп турган. Шефке 11 автомашинаны, 6 тракторну болгаш 20 хире моторлуг хирээни ажыглаан.

Ада-иелер комитеди шефти солун кылдыр организастаан. Ол хүн ажылдың түнелин үндүрүп, белеткээн токпакты школа директоруна хүзээткен. Ада-иелер комитеди аңаа «Тайга» деп бичии хана-солунчугашты үндүргеш, шупту шефчилер эки ажылдаанын демдеглеп, эң-не шалыпчыларны адаап. Ак-Туругда лесничество ажылдакчызы К. Ооржак арга-арыг камгалалының дугайында кыска беседаны шефчилерге кылган.

Е. КОМБУ.

ТЫВА ҮНЕ

3-кү арын ● 1983 ч. ● февраль 23

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

СОЦИАЛИЗМНИҢ АКЫ-ДУҢМА ЧУРТТАРЫНДА

ЧАА БҮДҮРҮЛГЕ АЖЫГЛАЛГА КИРГЕН

⊙ **СОФИЯ.** Даг байлаан болбаазырадып кылыр «Елаците» комбинатты ажылдарынга тураскаткан байырлалдың ёзулалы Среднегорие хоорайга болгаи. Совет Эвилелиниң техниктиг деткимчези-биле комбинатты дерип кылган. Ол чаз комбинат — Европада эң улуг бүдүрүлге чери болган. Даг байлаан болбаазырадып кылырының чаа технологиязын комбинатта шингээдип алган. Металлды алырда энергия чарыгдалын кызырган. «Елаците» комбинатта кол бүдүүлге чорудулгаларын автоматчыдып хандырган. Совет болгаш болгар электроникти саналга техниказын ажыглаанны бүдүрүлге чорузулгаларын автоматчытканының үндезини болган.

Болгарияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чигирнең секретары, БУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков БКП ТК-ның, БУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң өмүчээзинден күш-ажылчы тиилелге-биле холбаштыр комбинаттың тудугжуларынга ыяш байыр чедирген. Болгарияга көргүскен дузаламчызы дээш совет улуска, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга ханызы-биле өөрүн четтиргенин ол илертейлээн.

КУБАНЫҢ ТАРААЧЫННАРЫНДА

⊙ **ГАВАНА.** Чурттуң кол байлаа болур чигир дүжүүн ажаар, чигирни болбаазырадып кылыр ажылдарны Кубаңа чаъстаашкын, үерлээшкин моондактар шылдаваан. 1983 чылдың чигир тростинигинин дүжүүн ажаан алырынга киржип турар бүгү звеноларның кежигүннери күш-ажылчы маадырлыг чоруун көргүзүп, ажылдың темпизин улам дүргедеткен.

Чигир үнүжүүн дүжүүн ажаар комбайннар чамдык можуларда түр када ажыглаттырымае кылдыр шөлээр малгайталы берген. Ынчангаш тростник дүжүүн мнда болбае ажаан эгелээн. Мачетеэстэ 150 бригадалар миллион ажыг арроба чигирни ажаан алган (бир арроба — 11,5 кг). Чуртта чигир заводтары үзүктелиишкин чок ажылдап турар.

ВЬЕТНАМНЫҢ ЦЕМЕНТ ҮЛЕТПҮРҮ

⊙ **ХАНОЙ.** Вьетнамның цемент бүдүрүлгелери бо чылдың январьда 57 мүң тонна продукцияны бүдүрген. Ол дээрге, эрткен чылдың январьда турганыңдан бүдүн чартык катап хөй болган.

Эң улуг заводту Бимшонга ажыглалга киргеним цемент бүдүрериң көвүдедиринге улуг роль дүүт болгаи деп, «Нян зан» солун бижээн. Заводту Совет Эвилелиниң дузаламчызы-биле дерип кылган. Чүрттүн соңгу девискээринде Хоангтхань хоорайда болгаш мурнуу девискээрде Хатьен хоорайда чаа заводтарны дүрген темпилиг түүлп. Хайфонгуң эрги завозун чаартып турар. 1985 чылда республикага цемент бүдүрериң 2 миллион тонна чедирер соруга салдынган.

ЧЕХОСЛОВАКИЯНЫҢ ЧАА МАШИНАЛАРЫ

⊙ **ПРАГА.** Праганың «Авиа» заводу биче хемчээлдиг чүүк машиналарын болгаш автофургоннарны хөйү-биле бүдүрүп турар. Ол машиналарның эки шынары — камналгалыы болуп турар. Найысылаалың ол заводу бо чылын ССРЭ-те үш муң шнзыт машиналарны бүдүрүп бээр. Совет Эвилелиниң чорудуп бээр машиналарның хөй чүрүүзү — «Авиа» маркалыг чаа машиналар болуур. Үжен ажыг градус соок үеде бензин моторлуу саат чокка ажылдадып алыр система-биле чаа машиналарны дерээн. Моторнуң даажын эвээткеп болгаш кабиназын чылытпаа.

«Авиа» заводка бүдүрген машиналарны совет чолаачылар бедии-биле үнелеп турар. Чүс километр черге бензин чарыгдалы 13 литрден көвүдевийн турар.

«БОЕГРАДТЫҢ» ЧЕДИИШКИННИГ АЖЫЛЫ

⊙ **БЕЛГРАД.** Экономиктиг хагжүлеңниң үзүн хуусазылг программазын Югославияның Коммунистер эвилелиниң XII съездизинге чугаалажып киргеп турган. Ниитилештирген ажыл-агыйларны, бирги эвелчүге агрокомбинаттарны быжыглаарының күсели-биле кедиг ажыл-агыйны үлетпүр үлелекинче бүргеп шаларлер соруга салдынган. Бо соругалыны чедишкиннигниң шиитпирлээнинең үлегерип чүртта эң улуг «Боеград» деп агроүлетпүр комбинады көргүзүп турар.

Дэйин сөөлүдеги башгайгы чылларда ол комбинатты организастап тургускан. Ынчаарда үк ажыл-агыйгүлге 4,5 мүң га малгаштыг черлиг турган. Амгы үеде комбинат кызыл-тасты, кукурузаны, чигир свеклазын, тарымал тоорукту, ногаанны болгаш катчаңчыста өстүрүп турар. Комбинаттың тарылга шөлүү ам 60 мүң гектар четкеп.

Мал ажылын комбинат база сайзырадып турар. Оон эки лецяттиңнең фермаларында 50 мүң бода мал бар.

Мал болгаш чер ажылының бүүү продукциязын комбинаттың бодунга болбаазырадып тутар. Кезээ ажыл-агый продукгуларын болбаазырадып кылыр соруга-биле сүт заводун, консерви заводтарын, кожаттер фабриказын инда түткеп.

(СЭТА).

ТЕЛЕТАЙП ДЫҢНАДЫП, МЕДЭЭЛЕП ТУР

ГААГА. Статистика эргелелиниң медээзин ёзугаар алырга, январьның төнүүзүнде Голландияда ажыл чоктарның саны 76 мүң четкен, азы хөлезиленип ажылдап турар чонуңун 16,6 хуузу болуп турар. Ол дээрге, чүрттүн төөгүзүнде бир дугаар рекорд-тур. Экономиктиг хаңы кризисте дүлдүгеен Голландияда ажыл чок чорук моон соңгаар-даа ковүдээр дээрзи илден.

Турғустунган байдалды эдерии-биле чазак чери кандыгбир хемчег боттандырарын саналдап шыдавайн турар. Премьер-министр Любберстен чорукта чаа мелеглээнни болза, чүрттүн бүгү бүдүрүлгелериң эвээш шактыг ажыл хүүнче албалап киирер, анаа дүүштүр ажыл төлевирии кызырар дугайында чазак чери айтышкын үндүрер болза, ол харын ажыл чок чорук-биле демисеңдин бир аргазы боон болур.

РИМ. Мафияга удур демисел талазы-биле улуг хемчээлдиг операцияны италия полиция чүрттүн соңгу талазынга боттандырын чорутkан. Ломбардия областың Милан болгаш өске-даа хоорайларынга оз кем-бүрүүлүг организациязының сан-хөө талазы-биле оптуг бузуттаашкыннарынга холбашкан 37 кижини тудуп хоруудаан. Хөй санныг боо-чепсекти хамыргын.

ТРИПОЛИ. Ливанның хуруглелиишкин чок ажылдап турар.

ВЬЕТНАМНЫҢ ЦЕМЕНТ ҮЛЕТПҮРҮ

⊙ **ХАНОЙ.** Вьетнамның цемент бүдүрүлгелери бо чылдың январьда 57 мүң тонна продукцияны бүдүрген. Ол дээрге, эрткен чылдың январьда турганыңдан бүдүн чартык катап хөй болган.

Эң улуг заводту Бимшонга ажыглалга киргеним цемент бүдүрериң көвүдедиринге улуг роль дүүт болгаи деп, «Нян зан» солун бижээн. Заводту Совет Эвилелиниң дузаламчызы-биле дерип кылган. Чүрттүн соңгу девискээринде Хоангтхань хоорайда болгаш мурнуу девискээрде Хатьен хоорайда чаа заводтарны дүрген темпилиг түүлп. Хайфонгуң эрги завозун чаартып турар. 1985 чылда республикага цемент бүдүрериң 2 миллион тонна чедирер соруга салдынган.

ЧЕХОСЛОВАКИЯНЫҢ ЧАА МАШИНАЛАРЫ

⊙ **ПРАГА.** Праганың «Авиа» заводу биче хемчээлдиг чүүк машиналарын болгаш автофургоннарны хөйү-биле бүдүрүп турар. Ол машиналарның эки шынары — камналгалыы болуп турар. Найысылаалың ол заводу бо чылын ССРЭ-те үш муң шнзыт машиналарны бүдүрүп бээр. Совет Эвилелиниң чорудуп бээр машиналарның хөй чүрүүзү — «Авиа» маркалыг чаа машиналар болуур. Үжен ажыг градус соок үеде бензин моторлуу саат чокка ажылдадып алыр система-биле чаа машиналарны дерээн. Моторнуң даажын эвээткеп болгаш кабиназын чылытпаа.

«Авиа» заводка бүдүрген машиналарны совет чолаачылар бедии-биле үнелеп турар. Чүс километр черге бензин чарыгдалы 13 литрден көвүдевийн турар.

«БОЕГРАДТЫҢ» ЧЕДИИШКИННИГ АЖЫЛЫ

⊙ **БЕЛГРАД.** Экономиктиг хагжүлеңниң үзүн хуусазылг программазын Югославияның Коммунистер эвилелиниң XII съездизинге чугаалажып киргеп турган. Ниитилештирген ажыл-агыйларны, бирги эвелчүге агрокомбинаттарны быжыглаарының күсели-биле кедиг ажыл-агыйны үлетпүр үлелекинче бүргеп шаларлер соруга салдынган. Бо соругалыны чедишкиннигниң шиитпирлээнинең үлегерип чүртта эң улуг «Боеград» деп агроүлетпүр комбинады көргүзүп турар.

Дэйин сөөлүдеги башгайгы чылларда ол комбинатты организастап тургускан. Ынчаарда үк ажыл-агыйгүлге 4,5 мүң га малгаштыг черлиг турган. Амгы үеде комбинат кызыл-тасты, кукурузаны, чигир свеклазын, тарымал тоорукту, ногаанны болгаш катчаңчыста өстүрүп турар. Комбинаттың тарылга шөлүү ам 60 мүң гектар четкеп.

Мал ажылын комбинат база сайзырадып турар. Оон эки лецяттиңнең фермаларында 50 мүң бода мал бар.

Мал болгаш чер ажылының бүүү продукциязын комбинаттың бодунга болбаазырадып тутар. Кезээ ажыл-агый продукгуларын болбаазырадып кылыр соруга-биле сүт заводун, консерви заводтарын, кожаттер фабриказын инда түткеп.

(СЭТА).

ПЕНТАГОННУҢ АЙЫЫЛДЫГ ПЛАННАРЫ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливанның найысылалы Чер Ортузу далайның эриинде туруп турар. АКШ-тың 6-гы далай флодунуң шериг корабльдери Бейруттан ырак эвесте көстүп чоруп турар. Америк шериг вертолеттары Ливанның найысылалының кырынга үргүлүү көстүп, хоорайның чоок-кавызынга медээ хураар сорулгалыг болгаш өөредилгелиг ужуудуушкуннарны кылып турар. Америк далай чазаг-шериглерин сөөркеп баржа хемелер шериг корабльдериниң болгаш ливан найысылаалың аразынга үргүлүү чоруп эгелээн.

Хөй националдыг күштер дээр чылдак-биле Бейрутта турар америк шериглериниң санын ам безин 1200 чеде бергеи Ол шериглериниң санын 4,5 мүң чедүрериңе «белейниңиң дугайында Вашингтонда сөөлгү үеде медеглеп турар апарган.

Чоокку Чөөн чүктүн бүрүн эргелиг күрүнелериңе үдүр «адырган хөделиг» күштериниң курган черге база далайга дайын чорудулгаларынга Ливанның девискээрин ажыглаарын америк шериг командызалы планнап турар. Ливанның эриктер чоогунда америк шериглерниң камдыыын Ливанга удур сепсектиг ончуң-чангээге АКШ-тың разведчаар деп бодап турарының-дан дугайында медээлер база бар.

Ливанның кожазы араб чүрттарга, бирги ээлчегде Сирияга удур шпиончу хөделиишкиннерин кылырынга Ливанны тепкиин кылдыр ажыглаарынга байдалдарны Вашингтон белеткеп турар. Оон соругла-биле радио дамчыштыр медээ хураар станцияларны Ливанның девискээриңе тургузарын америкаанар планнап эгелээн.

Чүртта америк шериглерин туруп турары-биле холбаштыр ханы сагыш дуурээшкинин Ливанның дешпилелиг хөй-шинти илергейлеп турар Америк шериглер Ливанда байдалды «экижидериңе» изиглиг болур дугайында АКШ-тың администрациязының медеглеглери хоорай болгаш. АКШ-ка болгаш оон эвилелизи — Израильге ажыктыг шиитпирлерин хүзээп ылырын-ге ливан эрге-чагыргаларны албадаарынга чепсек кылдыр америк шериглерин ажыглап турар.

ДЕЛЕГЕЙ ТРИБУНАЛЫНЫҢ СОРУЛГАЛАРЫ

Ракета-ядролуг чепсекти эдерё будурер чоруктуң. «Першинг-2» болгаш чалгынныг ракеталарны ГФР-ниң девискээриңе тургузар планнын, химиктиг чаа америк чепсектерни ковүдедип турарының киржи төрелгетенге таварышгырын болур улуг ёйлыг тавылбырлап көргүзери — Нюрнбергте хуралдап турар «делегей трибуналының» сорулгазы. ГФР-ни ортумак ыракшылалы чаа ракета-ядролуг америк чепсекти адын үндүрер шел кылыр дээн оралаажышкынга удур демисеңдиг турар «погаанныг» партиязының инициативазы-биле ол трибунал организастаттынган. Оон киржикчилер — ГФР-ниң болгаш оске-даа чурттарның коскү хөй-шинти ажылдакчылары, делегей эргезинин, медицинаның, биологияның, физиканың талазы-биле спецнастлер, культура ажылдакчылары.

«Першинг-2» болгаш чалгынныг ракеталар болза, ойтайгы ядролуг согуушкын кылыры-биле белеткеп кылган шаап халлаашкын чепсектери болур дээрзи ынаа чугаалажып ковүү-биле киирген документтерде онаалан дендеглеттингеи. Дэйин болу берген таварылгада ГФР-ниң девискээриңе «ваа-даа, ядролуг болгаш химиктиг-даа чепсектерни ажыглап турган, дэйин чоруктар оска кылдыр» хуулуурары НАТО-нуң планнарында кодуүп турарын ол документтерде айтып турар.

«Кызыгаарлаттынган ядролуг дайынны чорудуп, аяа тиилелгеин чедип ап болур» дээрзин бадыткап турар Р. Рейганның администрациязының чамдык төлээлекчилериң чугаалажарының аргы-ыргыл чогуп грибуналдың киржикчилери айыткан. Оон аңгыла Нюрнбергте болуүүн төлээлекчизин Ак бажыңның чоруткаанын Европага ядролуг чепсектерни кызыгаарлап болур аргалар дугайында болаалдар солчуушкунунга АКШ-тың киржир күзел чок болганы кылдыр демдеглээннер. Бодунуң чүртүнга НАТО-нуң милитарисчи планнарын боттандырарынга дузалап турар дээр дугайында ГФР-ниң чаазалыг адресинге шүгүмчүлеллер ол чышкы дыңнадып турган. Ол чоруктарының герман чонуңун айыыл чок чоруунга чөрүшкек болуп турар.

Оон-биле чергелештир чугаалажып ковүү-биле киирген чамдык документтерде ракета-ядролуг чепсектиг эдерё будурер болгаш делегей байдалын чидигленирер талазы-биле харыысалганы «бир демей» чүүктен турар «ийи дээди күрүнеө дугайында домактар кирип турар.

Герман Коммунистиг партиязының янзылыг бадыткалдарга удур төлептиг харыыны берген. НАТО-нуң дайынга белеткелериниң алыс сорулгаларын болгаш чылдагааннарын ГФР-ниң чонунга тайылбырлаарынга Нюрнберг чыыжы дузаларын дээрзинге болуүнүң идегелин илередип турарын сонгу Баварияда ГКП-ниң округ организациязы трибуналдың киржикчилериңе ажык чугаазында бижээн. Ядролуг чепсектиг мурнай ажыглавас дугайында хүзээлгени чогум-на Совет Эвилелиэ бир дугаарында бодунга алган дээрзин немец коммунистер онаалан демдеглеп турарлар. Боо-чепсекти эдере будурерии соксалырыңче, чепсегленишкинни бүтүннии бүрүн дужүрериңче угланган ССРЭ-ниң боттуг саналдарын ГКП айыткан. Удур туржуушкунуңуң болгаш ядролуг чепсектиг ковүдедиринең политиказы чогум-на харыы Вашингтон боттандырып турар.

ИЗРАИЛЬ АГРЕССИЯДАН КАРАЖАДААННАР

1975 чылдан бээр Ливан хөй санныг елүм-чидимниң, качыгдалдарның чери болган. Муң-муң палестин болгаш ливан мусульманнар узуткаттынган лагерьлериниң болгаш үргедеттирген суурларның аразында чоруп турарлар.

Туттурган, үндүр ойлаттырган болгаш не чок читкен палестиннериниң болгаш ливаннарның дугайында Делегейниң информация төвүүн дыңнадып турарын ёзугаар алырга, читкен кижилериниң саны, янзы-бүрү медээлер ёзугаар, үш муйдан он муң чедип турар. Палестинаны Хостаарының Организациязынга хамаарылгалыг деп каразыдып турар палестиннер болгаш национал-патриоттуг күштер шимчээшкинниниң киржикчилери ливаннар аглаашкынынарга. түдүп хорудаашкынынарга таварзыш. бодадыш, өлүртүп турар дээрзин информастыг төптүп парлаан медээлеринде чугаалап турар.

ЧУРУКТА: Бейрутта бо палестин болгаш ливан хөрээжеңнер боттарының читкен ашактарының, оолдарының болгаш аңы-дүүмаларының салым-чолуу тодарадып бээрни негеп турары-дыр.

АП—СЭТА-ның фотозу.

Айн-Хильва дээр палестин лагерь Сайданың чоогунга турган. Оон эрес-маадырлыг камгалакчылары эң чаа америк боо-чепсек-биле чепсегленген агрессорларга ийи неделя дургузунда удурланып келгеннер. Ол лагерь бүрүү-биле узуткаттынгыже олар демисешкеннер.

ЧУРУКТА: Айн-Хильваның чаш чурттакчызы — оон дириг арткан ээвээш санныг чурттакчыларының бирээзи.

АП-СЭТА-ның фотозу.

ХӨГЖҮМ ҮНҮ ҮЗҮКТЕЛБЕС

Хандагайтының музыка школазы. Оон хөгжүм үнү үзүктелир эвес. Чоокта бо школа чаа бажыңда кирген. Өредилге-кижизидилге ажылын чорударынга улам таарымчалыг болуп берген. Школаның эжиинде «Кирип моорлаңар!» деп бижик чалап турар. Ында өөренип турар уругларым база бар болгаш аңаа бо-ла чеде бээр кижи мен. Бо удаада музыка школазының директору Чочак-оол Баланович Монгушбиле чугаалажым, школаның ажылының дугайында сонуургадым.

Музыка уран чүүлүнүң эге базымнарынга уругларны өредир, уран чүүлче оларны «эдертил» киирер талазы-биле школа коллективи улуг ажылдарны чорудуп турары тодаргай. Хандагайтының музыка школазының башкылары суурнуң хөй-нитти амыдыралынга база идепкейлиг киржип, чон ортузунга музыка пропагандазын чорударынга улуур киирип келген.

Школа тургустунга-ла он чыл ашкан. Ам ында алды салбыр ажылдап турар. Школада 98 уруг өөренип киргең. Школаның салбырын Солчур ортумак школазында ажыткан. Ону башкы Александра Ортунамовна Донгак удуртуп турар. Мария Монгушовна Бойдунуң башкылааны баян класында база эң хөй кижи (шупту 43) өөренип турар. Фортепиано класында Ольга Мендиювна Монгуш ажылдап турар, оон аңгыда домра, гитара класстары база бар. Школаның директору үрер хөгжүм класын удуртқан. Бо өөредилге чылында чуруулга класы база ажыттынган. Ону тускай эртемниг Константин Ыймажапович Баяндалай удуртуп турар.

Музыка школазының коллективи чон ортузунга массалыг ажылдарга идепкейлиг киржип келген. Боттарының белеткээн концерттери-биле чонга бо-ла бараан болур. Культура бажыңынга болур хемчеглерге башкылар доктаамал киржип турар.

Музыка школазы башкы кадрлар-биле хандыртынган. Дериг-херекселдер болгаш музыка херекселдери бүрүн четчир. Черле ниитизи-биле школаның дериттингени эки. Аныяк коллектив боттары аразында бир демниг, найырааныг. Музыка аймаандан аңгыда ыргылар ойнаар херекселдер база бар.

М. МОНГУШ.

Өвүр район.

АДА-ИЕЛЕРГЕ

Ада-иелер ортузунга педагогика билиглериниң пропагандазын калбартырынче ам кайда-даа сагыш салын турар апарган. Ак-Туруг школазында ада-ие комитеди кудумчуглар аайы-биле чурттакчыларны чыып, уруглар кижизидилгезиниң дугайында ажык чугааларны чорудуп, хуралдарны кылып турар.

Чоокта чаа ада-иелерге солун лекция болган. РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы В. О. Өлчей «Уругларның найыралы» деп темага лекция кылган. Тема чыылганнарга чоок болгаш солун болган. Уругларның школачы найыралынга хамаарыштыр боттарынга ажыктыг чүүлдерни билип алганнар.

К. КОМБУ.

Улуг-Хем район.

ОЮННАР КЕЖЭЭЗИ

Самагалдайның Культура бажыңынга тыва оюннар кежээзи солуп эрткен. Райкүүскомнуң культура килдизининң эргелекчизи Александра Иргит кежээни ажыткан, персоналдыг пенсионер Михаил Ензакка сое берген. Ол бодунуң чугаазынга тыва оюннарның хөй-нитти ужур-утказын, оларны канчаар ойнаарын чыылганнарга таныштырган. Оон чугаазындан алырга, шагда хостуг үешакты чоп ажыглаарынче улуг база сагыш салып турганы ile. Ол кежээниң эрткени кымга-даа көңгүе билдиртпээн.

Тыва улустуң узун төтпес алдын булаа болур тывызыктар ыдарынга, үлегер домактар чугаалаарынга хандыкшыдыг кырганнар-даа, аныяктар-даа арбыы болган. Пенсионер Семён Самданның үлегер чугаалары солуп, тывызымы чечен болган.

Культура бажыңында хаваларда үлегер домактарны болгаш угаадыг состерни чарапгыр бижээш азып каап, кижи бүрүзүн угаадып, бодунче хаара тудуп, сорунза дег сонуургады бээр.

Ө. ЧИҢМИТ.

Тес-Хем район.

Чехословакияның национал маадыры Юлиус Фучиктиң төрүттүнгенинден бээр бөгүн 80 чылы

ООҢ ЧАЛЫЫ ЧЫЛДАРЫНЧЕ ЭКСКУРСИЯ

Пльзенде Гавличкова кудумчузунда 17 дугаарлыг бажыңны дораан-на тып алдым. Ооң чанында бөлүк оолдар удавас болур дыштанылга дугайында хөлээээнинниг чугаалашкан турлар. «Музей бар-ыңаар ол бе?» деп айтырдым. Баарывыс ол дишкеш, хажыныынче чайлай туруп алдылар. Музейде школачыларның ийи бөлүү барын база сагындырды.

ЧУРУКТА: Юлиус Фучик.

«Юлиус Фучиктиң бажын-музейи» деп бижиктиг эжиктеп уруглар-биле кады кире бердим. Сактырымга кады келген уругларның арыннары шыңгыы-шыңгыы апаргылаан ышкаш болду, экскурсовод аныяк уругнуң чугаазы оларны сорунзалай берген.

Чехословакияның национал маадыры Юлиус Фучик — талантылыг коммунист-публицист, фашизмге удур коргуш чок демиселчи. Ооң адын бүгү делегей билир. Оң-он чылдар эртсе-даа, ооң кайгамчык чогаалдары үеге алыспайн турар, ылаңгыя ооң фашист кара-бажыңга бижээн репортажы өлүм чок. Бистиң чуртувуста Фучикти билир болгаш аңаа ышак. Ол үжен чылдарда кайгамчык солун очерктер номун бижээн. «Бистиң даартагывыс дүүнгү хүн болган чурттаа» деп чечен состер-биле номну адаан.

Ооң 80 харлааның бүгү Чехословакия демдеглеп турар. Тураскаалдарга чечектерни салып, ооң адын эдилээн фабрика, заводтарга митингилер болуп, ооң чогаал ажылынга тураскаатказн литература кежээлери, конференциялар ажыттынгылаан.

Юлиустуң бичии болгаш аныяк чылдары эрткен Пльзенде бажында музейни ажыткан. Ооң өг-бүлези аңаа чурттап турган. Ийи өрээлден аңгыда кухнялыг бичии бажың. Фучиктерниң өг-бүлези бөдүүн ёзу-биле чурттап чораан. Пльзенде бо музейни тургускан ажылдакчылар ону кижилерге, ылаңгыя аныяктарга болгаш уругларга эргим, чоок болзун дээш хөйүү кылганнар. Фучиктиң амыдыралын, өөредилгезин, сактып бодап чораан чүүлдерин, бирээр чугаалаарга, ооң овурлашкан турлар. «Музей баарыңаар ол бе?» деп айтырдым. Баарывыс ол дишкеш, хажыныынче чайлай туруп алдылар. Музейде школачыларның ийи бөлүү барын база

«Юлиус Фучиктиң бажын-музейи» деп бижиктиг эжиктеп уруглар-биле кады кире бердим. Сактырымга кады келген уругларның арыннары шыңгыы-шыңгыы апаргылаан ышкаш болду, экскурсовод аныяк уругнуң чугаазы оларны сорунзалай берген.

Чехословакияның национал маадыры Юлиус Фучик — талантылыг коммунист-публицист, фашизмге удур коргуш чок демиселчи. Ооң адын бүгү делегей билир. Оң-он чылдар эртсе-даа, ооң кайгамчык чогаалдары үеге алыспайн турар, ылаңгыя ооң фашист кара-бажыңга бижээн репортажы өлүм чок. Бистиң чуртувуста Фучикти билир болгаш аңаа ышак. Ол үжен чылдарда кайгамчык солун очерктер номун бижээп. «Бистиң даартагывыс дүүнгү хүн болган чурттаа» деп чечен состер-биле номну адаан.

Ооң 80 харлааның бүгү Чехословакия демдеглеп турар. Тураскаалдарга чечектерни салып, ооң адын эдилээн фабрика, заводтарга митингилер болуп, ооң чогаал ажылынга тураскаатказн литература кежээлери, конференциялар ажыттынгылаан.

Юлиустуң бичии болгаш аныяк чылдары эрткен Пльзенде бажында музейни ажыткан. Ооң өг-бүлези аңаа чурттап турган. Ийи өрээлден аңгыда кухнялыг бичии бажың. Фучиктерниң өг-бүлези бөдүүн ёзу-биле чурттап чораан. Пльзенде бо музейни тургускан ажылдакчылар ону кижилерге, ылаңгыя аныяктарга болгаш уругларга эргим, чоок болзун дээш хөйүү кылганнар. Фучиктиң амыдыралын, өөредилгезин, сактып бодап чораан чүүлдерин, бирээр чугаалаарга, ооң овурлашкан турлар. «Музей баарыңаар ол бе?» деп айтырдым. Баарывыс ол дишкеш, хажыныынче чайлай туруп алдылар. Музейде школачыларның ийи бөлүү барын база

хевирин болгаш аажы-чаңының база политиктиг үзеделериниң хевирлеттингенин ында көргүзүп турар.

1913 чылда Фучиктиң өг-бүлези Прагадан Пльзенге көжүп келген. Удаваанда бирги делегей дайыны эгелээн. Дайылдажып турган чурттарның чонунга ол ажыг-шүжүүнү, аш-чүтту, когаралды таварыштырган.

Музейниң стендилеринде ук чылдарның хлеб болгаш бараан карточкалары, Пльзеннің ажылчы чонларының аштап түрөөннер чыскаалган узун эдлчеглерин, дайынга удур чыскаалдарны көрүп болур. Ында Фучиктиң хол-биле бижээн баштайгы ажылдары, карикатуралар болгаш дадыкан дээрзинге бүзүрел турар бис деп, Мария Ульчова демделеп турар. 1913—1920 чылдардагы байдалды болгаш ынчаардагы үени көскү кылдыр көргүзеринге онзагай материалдарны ажыглап турдувус. Ону чедип алырынга бисти хөй чылдар эрткен соонда, 1938 чылда Фучиктиң бижээн сестери сорук кирген.

«Дайын үезинде озуп, доруктум,—деп ол бир журналга бижээн. — Чалыыларга ол онза узуур-дузалыг. Дайын эгезинде 12 харлыг тургаанар дайын соолундеги болуушкуннарны бичии уруглар дег, ынчалза-даа дуржулгалыг 25 харлыг кижи ышкаш көөр турганнар. Амыдыралга чүткүлдүг кижилерге оларның күзел-чүткүлүнге удур боттоттарын өлүрүштүрүп турар шак ындыг делегейни кердүм. Ол дээрге чоптуг эвес делегей-дир. Мен ону ынчангаш сойгадап эгелээн мен...»

Мында чугаа литература критиказының дугайында музейниң эртем ажылдакчызы Мария Ульчова чугаалап турар — Музейге келгеннерге чүгле тоолчургу чугаанын маадырын эвес, харын оларга үлегер-чижек болур эргим кижини көргүзерин орадашкан бис. Од арыг ышнчы сеткилдиг, ажылгыр кежээ, биланглерге чүткүлдүг. кижилерге ынак болгаш ышнчы эвес чорукка кезээде удур чораан.

Фучиктиң чалыы чылдарын ону эки билбес кижи бодан көөрге, ооң соондагы чылдардагы маадырлыг ажыл-херектери болгаш чогаадыкчы чедишкиннери-биле дүүшкек эвес ышкаш сагындырар. Ооң бүгү-ле мөзүбүдүжү маңаа. Пльзенге хевирлеттингеп болгаш дадыкан дээрзинге бүзүрел турар бис деп, Мария Ульчова демделеп турар. 1913—1920 чылдардагы байдалды болгаш ынчаардагы үени көскү кылдыр көргүзеринге онзагай материалдарны ажыглап турдувус. Ону чедип алырынга бисти хөй чылдар эрткен соонда, 1938 чылда Фучиктиң бижээн сестери сорук кирген.

«Дайын үезинде озуп, доруктум,—деп ол бир журналга бижээн. — Чалыыларга ол онза узуур-дузалыг. Дайын эгезинде 12 харлыг тургаанар дайын соолундеги болуушкуннарны бичии уруглар дег, ынчалза-даа дуржулгалыг 25 харлыг кижи ышкаш көөр турганнар. Амыдыралга чүткүлдүг